

ŠVIESA

No. 2

BALANDIS-GEGUŽĒ-BIRŽELIS, 1965

XXXI

ALDID

1915 - 1965

50

METU

Jubiliejuš

Trusk Hejen 187
6636 No. Keota Ave.
Chicago, Ill. 60646

R. Feiferis
1965

ŠVIESA

The *Light*

Prenumeratos kaina: metams \$1.00
Pavienis numeris 25c

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija, 102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y., 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redakcinė komisija: R. Mizara, A. Bimba. Atsakomingsis redaktorius: A. Bimba

No. 2 Balandis-Gegužė-Birželis (April-May-June), 1965

XXXI

Didelis ir svarbus kultūros darbas

ANTANAS VENCLOVA

Gerai atsimenu, kokį didelį džiaugsmą visiems mums — rašytojams, kariams, respublikos vadovaujantiems draugams padarė Didžiojo Tėvynės karo metu Maskvoje gautos knygos “Didysis lietuvių tautos priešas” ir “Lietuva ugnyje”, išleistos Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugijos. Pirmąją jų mes gavome 1943, o antrąją — 1944 metais. Abi knygos buvo paruoštos tuo metu Maskvoje karo audros atbloškų lietuvių. Pirmoji jų buvo sudaryta iš mūsų praeities ir to meto lietuvių rašytojų bei istorikų raštų. Antrąją knygą sudarė ištiesai tarybiniai lietuvių rašytojai, tuo metu gyvenę Tarybų Sąjungos gilumoj — vieni fronte, kiti užfrontėj. Šioje antrojoje knygoje su savo karo metu parašytais kūrinių pasirodė stambiausi mūsų rašytojai — P. Cvirka ir S. Nėris, L. Gira, K. Korsakas, Jonas Marcinkevičius, J. Baltušis, J. Šimkus ir tuometinis mūsų literatūros darbuotojų jaunimas — E. Mieželaitis, V. Mozūriūnas, A. Liepsnonis, ir kt. Beveik 300 psl. puikiai išleista knyga džiaugėmės ne tik patys — rodom ją ir draugams rusų rašytojams, aiškindami, kad ją, kaip ir “Didįjį lietuvių tautos priešą”, išleido mūsų broliai Ameri-

kos pažangieji lietuviai, kurie visais būdais, kaip tik galėdami, remia šventąją visų tarybinių tautų kovą prieš hitlerinį fašizmą. Taip, šių knygų išleidimas buvo didžiulė moralinė ir materialinė parama tam darbui, kuriame tada dalyvavo lietuvių tarybiniai rašytojai, mokslininkai, visuomenės veikėjai, paremdami tą kovą, kurią kovojo Lietuviškoji divizija drauge su visų tarybinių tautų sūnumis.

Ne vienas mūsų, vartydamas šias gražiai išleistas knygas, su dėkingumu galvojo apie tai, kad Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugija leidžia taip pat “šviesos” žurnalą, kuris Tėvynės karo metu taip pat labai gausiai spausdino mūsų rašytojų eilėraščius, apsakymus, feljetonus, straipsnius. Mes gerai žinome, kad ši kultūrinė draugija, įsteigta Brooklyne, dar 1915 metais, t. y. Pirmojo pasaulinio karo metu, atliko didžiulį darbą, leisdamą ir platindamą socialistinę literatūrą, suburdamą aplink save visą būrį gabių ir pasiaukojančių spaudos darbuotojų, tokių kaip V. Mickevičius-Kapsukas, L. Prūseika, J. Kaškaitis, A. Bimba ir dar daugelis tų žmonių, kurie visiems laikams savo garbingus vardus įrašė į pažangųjį Amerikos lietuvių judėjimą.

Nors buržuazinėje Lietuvoje Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos leidiniai buvo neleidžiami, o jeigu jie kuriais nors keliais pakliūdavo, buvo gaudomi ir naikinami, mes, tada dar jaunuoliai, su dideliu dėmesiu ieškodavome ir vis dėlto gaudavome ir R. Mizaros, ir A. Bimbos, ir L. Prūseikos, A. Petrikos knygas, nekalbant apie tokius vertingiausius leidinius kaip V. Kapsuko "Caro kalėjimus", "Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Sovietų valdžia", "Jono Biliūno biografija", kaip K. Markso, V. Lenino ir kitų įžymių revoliucionierių marksistų knygos. Ar reikia kalbėti apie tai, kad šios knygos buržuazinėje Lietuvoje atlikdavo didžiulį darbą, revoliucindamos mūsų pažangųjį jaunimą, duodamos teisingus atsakymus į šimtus klausimų, kuriuos buržuazinė spauda stengėsi supainioti, suvelti, į kuriuos ji stengėsi duoti melagingą atsakymą, naudingą sau ir su tiesa neturintį nieko bendro.

Daugelis šių dienų Tarybų Lietuvos statytojų, esu tikras, iš Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos leidinių pirmą kartą išgirdo ir tokių pasaulinio vardo rašytojų kaip A. Barbiuso arba E. Sinklerio vardus ir perskaitė pirmąsias jų knygas, kad ir vėlesniais metais jau nebesiskirtų su šiais rašytojais ir ieškotų naujų rašytojų, kurie visą savo gyvenimą, visą talentą ir širdį atidavė darbininkų klasei išlaisvinti iš kapitalo jungo ir palaikyti tam naujam socializmo pasauliui, kuris gimė 1917 metais buvusios caro imperijos griuvėsiuose.

Aš, kaip ir visa eilė kitų mūsų tarybinių rašytojų, džiaugiuosi, kad nuo Tėvynės karo metų užsimezgė mano santykiai su šia reikšminga mūsų brolių pažangiųjų lietuvių draugija Amerikoje, kad aš buvau ne tik knygų "Didysis lietuvių tautos priešas" ir "Lietuva ugnyje" dalyvis, bet kad ne vieną mano kūrinį yra išspausdinęs ir "Šviesos" žurnalas. Žinodamas, kiek reikėjo padėti sąmoningiausių mūsų pažangiųjų lietuvių pastangų šiai draugijai sukurti ir išlaikyti jau 50 metų, aš noriu labai nuoširdžiai

pasveikinti visus, kas šią draugiją kūrė, kas jai aukojo savo kūrybinį darbą ir savo sunkiai uždirbtus pinigus. Šiandien ir jiems, ir mums labai malonu suprasti, kad jų darbas nenuėjo veltui, o dirbdamas kartais labai sunkiomis sąlygomis, atnešė vaisius — socializmo šviesą tūkstančiams ir tūkstančiams lietuvių vienoje ir kitoje Atlanto pusėje.

Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijai, įžengiančiai į antrąją savo gyvenimo ir veiklos šimtmečio pusę, linkiu neužgesti, o, sužibėjus nauja šviesa, ir toliau tūkstančiams skaitytojų nešti socializmo tiesą, meilę senajai tėvynei, taip sėkmingai jau 25 metus žengiančiai tarybiniu keliu, kovoti už pačius pažangiausius mūsų epochos idealus — už demokratiją, pažangą, taiką. Su jumis visada bus drauge visi tie, kuriems į rankas yra pakliuvusios jūsų išleistos knygos, tarnaujančios kovai dėl atėities.

Sėkmės, klestėjimo, nuolatinio augimo Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijai, jos rašytojams, vadovams ir tvarkytojams!

V. Šulcaitė

RANKOS

Degė kaimas, ir degė akmuo,
Ir į dangų žiūrėjo patrankos.
Nuo fašistų, nuo karo audros
Vaiką uždengė motinos rankos.

Vaiko lūpos degė karščiu —
Nors lašelio vandens jis prašė.
Bet šaltiniai, nuodų pripilti,
Tik kančias, tiktai mirtį nešė.

Deimantėliais sužibo rasa
Prie žiojėjusios dūmuos patrankos...
Po lašelį surinkusios ją,
Nešė kūdikiui motinos rankos.

Ji be balso parkrito staiga —
Priešo kulka pataikė į širdį.
Bet ir mirdama siekė ranka
Savo trokštantį vaiką pagirdyt.

Lietuvių Lit. Draugijos nueitas kelias

Dr. A. PETRIKA

Šių metų vasarą sukako 50 metų kai gyvuoja didžiausia Amerikos lietuvių kultūros, švietimo bei savišvietos organizacija—**Lietuvių Literatūros Draugija.**

Šio amžiaus pradžioje buvo stipriai jaučiama rimtesnės socialistinės literatūros stoka. Periodinė spauda bei smulkios brošiūros negalėjo patenkinti smarkiai augančio darbininkų judėjimo bei sąmonėjimo ir politinės bei ekonominės klasių kovos poreikių. Reikėjo rimtesnės literatūros, stambesnių knygų, kur tokie klausimai gvildenami bei rišami. Liet. Soc. Sąjunga knygoms leisti pinigų neturėjo. 1912 m. buvo bandoma suorganizuoti akcinę knygoms leisti bendrovę Darbas, bet nepavyko, tad pradėta ieškoti kitų kelių.

Tuo reikalu 1915 m. rugp. 10 d. keli Bruklino veikėjai, vadovaujant Leonui Prūseikai, suėjo posėdin ir įkūrė Liet. Darb. Literatūros Draugiją. Tuoju paaiškėjo, kad tų pionierių mesta sėkla pataikė į gerą dirvą. Kaip bematant įvairiuose miestuose pradėjo kurtis kuopos. Tik vienu metų eigoj Draugija jau turėjo 54 kuopas su 2,000 narių.

Savo konstitucijon Draugija įdėjo šią pagrindinę tezę, kurioje pasakyta:

“LDLD stato savo tikslu leidimą tokių raštų, kurie keltų darbininkų miniose klasinė sąmonę, auklėtų darbininkuose socialistinį susipratimą bei solidarumą ir šiaip jau praplėstų jų žinojimo ribas įvairiose mokslo šakose. Leisdama knygų iš dailiosios literatūros ir įvairių mokslo šakų, ši Draugija betgi labiausiai rūpinsis leisti raštus, gvildenančius darbininkų klausimą visame jo apimtyje, bei raštus, rišančius mokslinio socializmo teorijos ir praktikos klausimus.”

Taigi Draugija savo tikslus paskelbė labai aiškiai, pasakė ko ji sieks, kokio darbo imsis. Kaip jau jums žinoma, tuo metu Europoje ėjo žiaurus Pirmasis pasaulinis karas. Karo klausimas buvo labai aktua-

lus. Žmonės norėjo žinoti ne tik apie karo eigą, bet ir apie priežastis, dėl ko karai kyla? Dėl ko pasaulio imperialistai sukelia skerdynes, kuriose žūsta milijonai nekaltų žmonių? LDLD ryžosi tą klausimą atsakyti. Ji išleido G. Kirpatricko knygą “Karas, ko dėlei”?, kurios autorius statistiniais duomenimis bei nesugriaunamais faktais įrodė, jog kapitalistai karus sukelia dėl pelno, dėl rinkų pasaulyje, dėl teritorijų.

Pagilininimui žinių iš socialistinio judėjimo šioje šalyje, Draugija išleido M. Hillquito knygą “Socializmo istorija J. A. Valstijoje”; apie proletarinės literatūros kilimą Lietuvoje išleido V. Kapsuko parašytą “Jono Biliūno biografiją”. Vėliau išleido knygų apie socialistinę revoliuciją Rusijoje, apie T. Sąjungos susikūrimą ir kitas. Draugija išleido ir mokslinių knygų, gvildenančių įvairias teorijas, marksizmą, istoriją, religiją, literatūrą, ekonomiką, visuomenę, meną ir kt. Išleido keletą apysakų, lengvesniojo literatūros žanro kūrinijų. Taip kad, bendrai imant, Draugijos išleistos knygos apima visokias žinijos šakas, visokias gyvenimo sritis.

Draugijai gerai sekėsi, jos narių bei kuopų skaičius augo, jos įtaka visuomenėje stiprėjo. Pirmoji nelemtis Draugiją ištiko 1920 m. Mat, pirmasis LDLD suvažiavimas 1919 m. savo rezoliucijoje pasisakė už glaudų bendradarbiavimą su pažangiąja Amerikos darbininkų sąjudžio srove. Dėl to dešiniųjų socialistų būrelis išstojo prieš minėtąją rezoliuciją. O kad jų tarpe buvo ir tuometinis Draugijos kasininkas, tai jie ėmėsi organizuotai Draugijos darbą sabotuoti, jai kenkti. Jie pasigrobė Draugijos izde esančius \$2,000 ir atsisakė mokėti kasininkui pateiktas sąskaitas. Tasai įžūlus žingsnis padarė Draugijai daug nuostolių. Tačiau, kad tokių kenkėjų buvo nedaug, tai organizaciniu požiūriu Draugijai jie pakenkti negalėjo. Galima sakyti, net, kad jie Draugijai padėjo, nes daugelis kairesnio-

jo nusistatymo darbininkų Draugijos darbu susidomėjo ir stojo jai pagalbon.

Su grobikais buvo užvesta byla teisme. Po dviejų metų mes atgavome \$1,000. Bet dėl to mums teko panešti daug nesmagumų: bylinėtis, nešti advokatams pinigų, šaukti net du specialiu Draugijos narių susirinkimu, Draugiją perorganizuoti, pasivadinant Amerikos Liet. Darb. Liet. Draugija ir naujai ją inkorporuoti Niu Džersės valstijoje, taisyti konstituciją, čarterį, etc. Reikia neužmiršti, kad tuomet Europoje neseniai buvo baigtas pasaulinis karas, į kurį buvo įsijungęs ir mūsų kraštas. Dėl karo ir pokario padėties, šalyje iškilo žiauri politinė reakcija, kuri labai sunkino mūsų darbą. Be to, dar mus visaip skundė valdžiai bei denuncijavo socialistai ir kiti dešinieji elementai, vadindami mus "pavojingais gaivalais", "anarchistais" ir kitais jų pamėgtais vardais. Daugelis mūsų narių pateko į kalėjimus, kiti buvo deportuoti. Kai kurie bailiesnieji nariai iš organizacijos pabėgo, dėl to kai kur kuopos susilpnėjo, pakriko. Sunkūs tuomet buvo laikai, ypatingai Draugijos Centro Komitetui, kuriam teko stovėti viso to darbo priešakyje. Tai buvo t. v. Palmerio reidai-gaudynės, kai nužiūrimus pažangiečius policija net naktimis iš lovų vertė ir areštavo.

Pradžioje LDLD buvo švietimo bei savišalpos organizacija. Tačiau kilus šalyje 1920 m. reakcijai, kai politinė organizacija nuėjo į pogrindį, L.D.L. Draugijai teko ištraukti ir į politinį lietuvių darbininkų sąjudį, ir jam vadovauti. Mūsų kuopos tapo visuomeninio judėjimo branduoliais. LSS organas "Kova" buvo 1917 m. gale valdžios sulaikyta. "Laisvė", "Vilnis" ir "Darbininkų balsas" tapo kairiosios srovės vadovaujama organais. Gi "Naujienos" ir "Keleivis" pasuko į dešinę ir mūsų organizacijai visaip kenkė, ją šmeižė, skundė ir niekino.

Pirmasis LDLD suvažiavimas kaip jau minėjome, įvyko 1919 m. rudenį. Iki šiol ši organizacija turėjo dešimt suvažiavimų ir du specialiu narių susirinkimu: vieną 1920 m., o kitą 1921 m. Pirmajame suvažiavime dalyvavo 63 delegatai, atstovavę

daugiau kaip 4,000-čiam narių, 37 kuopom ir trim apskritim.

LDLD 10-metinės sukakties proga 1925 m., V. Mickevičius-Kapsukas "Laisvėje" rašė: "Am. Liet. Darb. Lit. Draugija susilaukė šįmet savo 10-metinių sukaktuvių. Tai yra labai svarbios sukaktuvės ir jos reikia daug labiau pažymėti ir mūsų spaudoje, ir visuose Draugijos skyriuose, negu kad buvo padaryta. Reikia tinkamai įvertinti nuveiktus Draugijos darbus ir nustatyti jos veikimą ateičiai.

Be abejonės, ALDLD, leisdama knygas, atliko nemažą darbą. Tiesa, tarpe išleistų jos knygų yra ir menkesnės vertės, yra ir tokių, kurios yra reikalingos aštrios kritikos... Knygų leidime mums reikia eiti nepartinių žmonių pryšaky, o ne užpakaly, kaip tai kartais pasitaiko...

Ji, ALDLD, žinoma, yra ir turi likti nepartinė organizacija. Vienok tai nereikia, kad ji turi visiškai nuošaliai stovėti nuo tos kovos, kurią veda darbininkų klasė su savo išnaudotojais. Juk darbininkų klasės kova — tai yra kartu ir ALDLD narių kova... Užtat ALDLD turi dalyvauti, kaip pagelbinė darbininkų klasės organizacija, bendroj darbininkų klasės kovoj, turi dalyvauti ir kovoj su reakcija Lietuvoj ir su įvairių rūšių darbininkų klasės reikalų pardavikais. Tai turi taip pat aiškiai pasakyti ALDLD per savo 10-metines sukaktuves."

Taip buvo pasakyta per 10-metines sukaktuves ir sakoma dabar—per 50-metines sukaktuves. ALDLD klasinis veidas visuomet buvo ir yra aiškus, neužtušotas.

1926 m. gruodžio 17 d. Lietuvos fašistiniai gaivalai nuvertė teisėtai išrinktą liberalų valdžią, kurioje buvo ir du socialdemokratai. ALDLD Centro Komitetas ir nariai, kartu su visais pažangiaisiais Amerikos lietuviais, smarkiai protestavo prieš šį smurtą, prieš Smetonos pastatymą diktatorium, ir reikalavo gražinti Lietuvos žmonėms demokratines teises. Buvo šaukiami lietuvių suvažiavimai, išrinktas priešfašistinei kovai vesti komitetas, renkamos darbo vedimui aukos, šelpiami politiniai kaliniai bei jų šeimos, nukentėję nuo smetoninio teroro. Veik visos mūsų kuopos paskelbė rezoliucijas prieš smetoninį režimą.

1928 m. kovo 3-4 d. Bruklinė įvyko A.L.D.L.D. ir kitų organizacijų sušauktas lietuvių priešfašistinis suvažiavimas, kuriame dalyvavo 931 delegatas nuo 338 organizacijų, turinčių 72,842 narius. Suvažiavimas įkūrė Amerikos lietuvių organizacijų Priešfašistinį Susivienijimą, kuris išleido 40,000 tuo klausimu lapelių ir suruošė daugelį prakalbų lietuvių kolonijose.

1929-32 m. Amerikoje siautėjo didelė nedarbo šmėkla. ALDLD Centras ir nariai smarkiai kovojo prieš nedarbą, dalyvavo delegacijose į Vašingtoną, kai buvo reikalaujama darbo ar duonos, šelpė streikuojančius siuvėjus, audėjus, angliakasius, plieno darbininkus ir kitus streikierius, kovojančius už savo būtį, prieš gresiantį pasaulinį karą ir kitas gyvenimo negeroves. ALDLD nariai visur stovėjo tų kovų priešakyje. Kai 1930 m. įkurta Liet. Darbininkų Susivienijimas, ALDLD visuomet artimai bendradarbiavo su jo kuopomis. Su Liet. Moterų Darbininkų Susivienijimu ALDLD santykiai visuomet buvo kogeriausi.

1934 m. pradžioje ALDLD pradėjo leisti bertaininį 64 puslapių žurnalą "Šviesą", kurį pirmuosius du metus redagavo R. Mizara, o nuo tada redaguoja A. Bimba. "Šviesa" reguliariai, be jokių pertraukų, eina ir dabar. Tai rimtas žurnalas, kuris mūsų Draugijos nariams yra neišsemiamas švietimosi šaltinis.

ALDLD iniciatyva 1935 m. Klivlende buvo sušauktas visuotinis Amerikos lietuvių darbininkų suvažiavimas, kuriame dalyvavo 250 delegatų, atstovavusių 55-kiem tūkstančiam organizuotų darbininkų. Šis suvažiavimas išrinko 4 delegatus į t. v. Pasaulio lietuvių kongresą, įvykusį Kaune rugpj. 11-17 dienomis. To "kongreso" darbais delegatams teko skaudžiai nusivilti, nes jis nieko konkretaus nutarė ir nenuveikė — pauliojo ir išsiskirstė.

ALDLD iniciatyva buvo sušauktas 1936 m. birželio 20-21 d. Visuotinis Lietuvių kongresas, kuriame buvo 382 delegatai, atstovavę 345 draugijom, turinčiom 71,000 narių. Tai buvo visos kairiosios srovės bendro fronto antifašistinis sambūris, kuriame dalyvavo laisviečiai su vilniečiais, ALDLD, LDS, LMPS, LMS, "Keleivio" bei "Naujie-

nų" socialdemokratai ir kitos mažesnės organizacijos. Kongreso sesijų metu kalbėjo L. Prūseika, R. Mizara, A. Bimba, P. Gri-gaitis, St. Michelsonas ir kiti. Kongresas savo oficialiame žodyje pasisakė už atsteigimą pilietinių laisvių ir demokratinų teisių Lietuvos žmonėms, už išlaisvinimą Lietuvos politinių kalinių, prieš gresiantį pasaulinį karą ir prieš besireiškiantį fašizmo pavojų mūsų krašte.

Įkurta nauja organizacija, kuriai duota vardas — Amerikos Lietuvių Kongresas Demokratinei Santvarkai Atsteigti Lietuvoje. Visais balsais priimtoje rezoliucijoje pasakyta, "šios organizacijos tikslas bus:

Teikti Lietuvos žmonėms medžiaginę ir moralinę pagalbą jų kovoje už pašalinimą tautininkų diktatūros ir atsteigimą demokratinės tvarkos bei pagerinimą savo būklės ir kt. . .

Kadangi ta fašistinius despotus pamėgdžijanti tautininkų valdžia gražino dykduoniams dvarininkams dvarus ir miškus, kurie buvo nusavinti vykdant žemės reformą, užlaiko didelę armiją šnipų ir žvalgybininkų, moka iš valstybės izdo algas kunigams, teikia visokias privilegijas dvasininkų luomui ir atsikrausčiusiems iš svetimų kraštų buržuaziniams ordinams, kad jie dvasiniai pavergtų Lietuvos liaudį ir trukdytų jaunuomenės protą, todėl

Tebūnie nutarta, kad Amerikos lietuvių Kongresas Klivlende pareiškia, jogei dabartinė Lietuvos valdžia yra ne žmonių valdžia, bet žmonių priešų ir išnaudotojų" ir t.t.

Kongresas atsirekomendavo gražiais darbais ir turėjo šviesią ateitį. Tačiau 1939 m. Čikagos socialdemokratai jį sugriovė. . .

Kilus Ispanijoje pilietiniam karui, tarptautiniam fašizmui užpuolus demokratiniai išrinktą liaudies vyriausybę, lojalistų-antifašistų kovą gausiai rėmė ALDLD Centras, kuopos ir nariai: rinko jiems aukas, o kai kurie nariai išvyko į Ispaniją kovoti prieš fašizmą; dalis jų žuvo kovos lauke.

Kai 1938 m. pradžioje pilsudskiniai ponų Lenkijos šovinistai grasino ne tik pasigrobtį Vilnių, kurį jie buvo okupavę, bet ir visą Lietuvą,—ALDLD Centras ir nariai, kartu su visais kitais Amerikos lietuviais, protestavo prieš lenkų užmojų ir reikalavo Lietuvą

neliesti. Tuomet lenkų imperialistai buvo sudarę rimtą pavojų Lietuvos laisvei ir nepriklausomybei.

1938 m. liepos 1-2 d. V-sis ALDLD suvažiavimas Bruklinė besąlygiškai pasmerkė fašistinę diktatūrą Lietuvoje. Priimtoje rezoliucijoje jis pasakė:

“Mes pareiškiame, kad dabartinė fašistinė Lietuvoje Smetonos vyriausybė, slopinanti darbininkų, valstiečių ir pažangiųjų inteligentų judėjimą, tuo pat kartu smaugia Lietuvos liaudį ir silpnina Lietuvos nepriklausomybės apsigynimo jėgas ir ruošia užsienio fašistų įsiveržimui dirvą... Todėl mes pasižadame visais galimais būdais remti Lietuvos liaudį jos kovoj už atsteigimą demokratinės santvarkos, gelbėti jai visai nusikratyti Lietuvoj tautininkų partijos fašistine diktatūra.”

Šiame suvažiavime buvo sutrumpintas perilgas organizacijos vardas: iš ALDLD padaryta **Lietuvių Literatūros Draugija** ir taip nutarta vadintis.

1940 m. gegužės mėn. LLD C. K-tas pasiuntė smetoninei Lietuvos valdžiai aštrų protestą dėl kalinimo bei kankinimo politinių kalinių, dėl nepanaikinimo koncentracijos stovyklų ir nedavimo Lietuvos žmonėms teisių, spaudos bei susirinkimų laisvės ir t.t.

Kai 1940 m. iš Lietuvos pabėgo jos diktatorius A. Smetona pas savo globėją Hitlerį, ir ten buvo įkurta Justui Paleckiui vadovaujant liaudies valdžia ir Lietuva įsijungė į T. Sąjungą ir tapo 14-tąja TSS Respublika,—LLD ją nuoširdžiai sveikino ir visaip rėmė.

Kai 1941 m. birželio 22 d. hitlerininkų gaujos įsiveržė į Lietuvą ir pradėjo prieš T. S-gą karą, LLD, kartu su visais Amerikos pažangiaisiais lietuviais, jį smerkė ir prieš tai protestavo. LLD karo metu visaip rėmė T. Sąjungą, jos talkininkus ir Rusijon pasitraukusius lietuvius.

1943 metų gruodžio mėn. LLD, LDS, IMS ir Moterų apšvietos klubas sušaukė Niujorke Amerikos demokratinių lietuvių suvažiavimą, kurio tikslas buvo: (1) Amerikos karinio pasiruošimo rėmimas, (2) Lietuvos išvadavimas ir (3) Lietuvos pokarinis atstatymas. Suvažiavime dalyvavo 312 delegatų, atstovavusių 186-šioms or-

ganizacijoms. Aukų sudėta \$5,141. Suvažiavimą sveikino Lietuvos rašytojai, menininkai, partizanai, raudonarmiečiai ir kiti veikėjai, kovojantys prieš hitlerinę agresiją. Suvažiavimas paskelbė atsišaukimą į Šiaurės ir Pietų Amerikos lietuvius, kuriame išdėstė padėties rimtumą ir svarbių darbų būtinumą. Sudaryta iš 52 asmenų Am. demokratinių lietuvių taryba ir pasiskirta Veikiantysis Komitetas. Vyriausias suvažiavimo troškimas buvo — kogreičiausiai baigti karą, išlaisvinti bei atstatyti Lietuvą ir sumažinti vargus išlikusiems Lietuvos žmonėms. Po suvažiavimo turėta didelis masinis mitingas, kuriame kalbėjo keletas kalbėtojų.

Pildydama demokratinių Amerikos lietuvių suvažiavimo tarimus, šalpos darbui koordinuoti, Am. demokratinių lietuvių taryba įkūrė **Lietuvai Pagalbos Teikimo Komitetą** iš 9 narių, kuris paskelbė jautrų atsišaukimą į lietuvių visuomenę. Komitetas rinko rūbus, juos valė, taisė bei rūšiavo, ir pinigus, už kuriuos pirkto visokių reikmenų ir siuntė karo nuvargintiems Lietuvos žmonėms, kurie už gautas dovanas karštai dėkojo. Minėtasis Komitetas surinko ir išsiuntė įvairių gėrybių už daugiau kaip \$300,000 vertės. Tai gražus, humanitarinis darbas!

1944 m. liepos 7 d. lietuviškieji daliniai ir kiti raudonarmiečiai pasiekė Lietuvos žemę ir išvadavo keletą gyvenviečių iš nacių okupacijos. Pažangieji Amerikos lietuviai tuo labai džiaugėsi ir dar smarkiau sujudo telkti pagalbą karo ir vokiečių okupacijos nualintiems Lietuvos žmonėms. LLD visuomet buvo to darbo centre, jam vadovavo, jį bendrino. Tuo atliktu darbu LLD gali užpelnytai didžiuotis. Tuo reikalu net į Lietuvą buvo nuvykęs L.P.T. K-to pirmininkas A. Bimba, kad vietoje patyrus, ko tenyščiam žmonėm labiausiai reikėjo.

Apie LLD ir kitų amerikiečių pagalbą Lietuvos žmonėms Vilniaus dienraštyje “Tiesa” rašė amerikiečiams gerai pažįstamas, buvęs T. S-gos konsulato atašė Niujorke, vėliau Vilniuje T. Lietuvos užsienio reikalų komisaras, Povilas Rotomskis. Tarp kita ko jis pasakė:

“Šitaip suplaukę dešimtys tūkstančių dolerių buvo paverčiami vertingais vartojimo reikmenimis ir dovanų pavidalu siunčiami lietuviškųjų Raudonosios Armijos dalinių kariams, evakuotiems vaikučiams bei šiaip gyventojams. Nepaprastą pasiaukojimą pagalbos teikimo darbe parodė lietuvės moterys, kurios didelę dalį savo poilsio atiduodavo mezgimui, drabužių taisymui, įvairių reikmenų supirkimui, siuntinių pokavimui ir t.t. Nėra jokio abejojimo, jog šią mūsų brolių amerikiečių paramą, atsiunčiamą per Lietuvai Pagalbos Teikimo Komitetą, šiuo sunkiu metu yra pajutęs nemažas būrys Lietuvos gyventojų. Tikime, kad laikams pagerėjus, mes mokėsime už tai atitinkamai atsidėkoti.”

1945 m. gruodžio 12 d. L.P.T. K-tas Bruklina gavo iš Lietuvos kablegramą, kuria vilniečiai dėkojo amerikiečiams už dovanas. Jie sakė:

“Vardu kareivių ir partizanų šeimų, kurie žuvo kovoj prieš vokiečius okupantus, vardu karo invalidų ir visų kitų nukentėjusių nuo vokiečių įsiveržėlių, mes dėkojame demokratiniais Amerikos lietuviams, kurie suteikė mums paramos,—drabužių, avalų ir kitų reikmenų, pagalbos tiems, kurie buvo atsidūrę skaudžiam varge. Per trejus baisiuosius metus dauguma jų buvo įkalinta, į koncentracijos stovyklas išvaryta bei į vergų darbus išgabenta, ir jie buvo likę be niekur nieko. Daugelis krito kovoj ir jų šeimos neteko savo narių maitintojų.

Jūsų pagalba buvo ypač svarbi pirmosiomis dienomis po Lietuvos išlaisvinimo, kuomet frontas vis dar buvo mūsų krašte ir kuomet žmonių masės liko be namų ir drabužių. Kada didžiajame tėvynės kare dar visos pastangos buvo dedamos frontui paremti ir galutinai fašistinę karo mašiną sunaikinti, jūs su savo pagalba palengvinote būklę nukentėjusiems nuo karo, taip pat padėjote mums gelbėti kovūnus ir jų šeimas. Ir šiandien mes jaučiame jūsų pagalbą su kiekvienu gaunamu nuo jūsų reikmenų siuntiniu.

Dar kartą mes dėkojame visoms organizacijoms ir jų vadams, kurie ir kurios parūpino mums tą pagalbą, o ypatingai mes

dėkojame tiems, kurie taip dosniai davė mums tas brangias dovanas.”

Mes dabar matome, kaip daug tasai darbas Lietuvos žmonėms padėjo ir kokios padėkos nusipelnė tos organizacijos, kurias tą šalpos darbą organizavo. Viena tokių organizacijų, stovėjusių viso to darbo priekartyje, buvo mūsų garbingoji LLD!

Prieš 15 ar 20 metų Amerikos lietuviai buvo jaunesni, energingesni. Jie turėjo sukūrę daug visokių organizacijų, dažnai mitinguodavo, šaukė suvažiavimus, seimus, kongresus. 1947 metų pavasarį trijų dienų laikotarpiu Bruklina atlaikyta net trys suvažiavimai. Be to, tuo patim metu konferavo Lietuvių Meno Sąjungos veikėjai, buvo knygos paroda, balius su šokiais ir kt. Minėtųjų suvažiavimų proga “Laisvė” kovo 29 d. savo vedamajame rašė:

“Bruklinas užpildytas svečiais iš įvairių kolonijų. Trys suvažiavimai, trys svarbūs įvykiai Amerikos lietuvių gyvenime ir veikloje! Vakar demokratinė moterų suvažiavimas, šiandien LLD suvažiavimas, rytoj demokratinė lietuvių suvažiavimas. Tuose suvažiavimuose bus plačiai kalbėta apie tą Amerikos lietuvių judėjimą, kuris gražiai žygiuoja pirmyn. Pažangioji Am. lietuvių visuomenė didžiuojasi savo organizacijomis, savo spauda ir savo prakilniais darbais. Dienraštis ‘Laisvė’ karštai sveikina delegatus ir delegates.”

1947 m. kovo 29 d. įvyko Bruklina VI LLD suvažiavimas. Tai buvo pirmas suvažiavimas nuo 1938 metų. Mat, karo ir tuojautinio pokario laiku, per 9 metus suvažiavimų nebuvo. Iš raportų paaiškėjo, kad narių tuomet būta 6,500, kuopų 162. Lietuvos rašytojai bei dailininkai atsiuntė suvažiavimui gražų sveikinimą, kuriame pasakyta:

“Vardu T. Lietuvos rašytojų ir dailininkų mes širdingai sveikiname Lietuvių Literatūros Draugijos atstovus. Kartu su kitais Lietuvos žmonėmis, mes T. Lietuvos rašytojai, dailininkai ir kultūros darbuotojai, savo atsidavusiu darbu gydome žaizdas, karo padarytas mūsų kraštui, ir žygiuojame pirmyn prie naujų laimėjimų atstatyme ir išvystyme mūsų šalies ekonominio ir kultūrinio gyvenimo... Mes širdingai sveikiname

jumis ir per jumis visus progresyviškus demokratinius Am. lietuvius. Mes velinam Lietuvių Literatūros Draugijos suvažiavimui didžiausių pasisėkimų jos darbuose ir visuose ateities pasimėjimuose." Suvažiavimą sveikino ir T. Sąjungos žymūs rašytojai.

Jau minėjome, kad po Antrojo pasaulinio karo buvo iškilusi mūsų šalyje aštri reakcija, todėl LLD suvažiavimas, ragindamas narius paspartinti visuomeninį darbą bei ryžtą, sakė:

"Ypač dabar, akivaizdoje kylančios nelėmtos reakcijos ir sunkiai iškovotų laisvių varžymo,—visų mūsų nuolatinis ir neatlaidus darbas yra būtinas; apsileidimas ir pasyvumas griežtai smerktinas ir gėdos bei pasipiktinimo vertas. Tegul šitas suvažiavimas išjudins mus visus į didesnę veiklumą ir pasiryžimą."

Nuo reakcijos nukentėjo ir LLD, ypatinai nuo lietuvių reakcininkų ir smetoninių hitlerininkų. Jie piketavo ir bandė sugriauti mano paskaitą sveikatos klausimu Baltimorėje; jie užpuolė 1950 m. kovo mėn. Klivlendo kuopos pramogą, kurioje kalbėjo A. Bimba; tą patį mėnesį jie užpuolė ir Ročesterio, N. Y., kuopos mitingą, kuriame kalbėjo V. Andrulis. Tokių įvykių buvo ne vienas.

Turėjo LLD savo gyvenime bėdų ir daugiau. 1922 m. ir 1932 m. politinėje organizacijoje buvo susidarę opozicijos: pirmoji vadinama "kairiaja", o antroji "dišiniąja". Jos negimė mūsų organizacijoje, tik mums buvo atneštas jų aidas iš šalies. Jos (opozicijos) savo laiku ir buvo likviduotos ten, kur jos gimė—politinėje organizacijoje. Tačiau mūsų narių pasidalinimas į vieną ar kitą pusę—nemaža mums pakenkė. Šia proga reikia priminti, kad tos opozicijų kovos buvo vedamos ne dėl LLD nuostatų, konstitucijos, darbo būdo ar taktikos, tik dėl politinių nuotaukų. Betgi čia ne vieta apie tai kalbėti, dėlto jų ir neliesime.

Daug didesnė bėda iškilo 1953 m., kai valstybės prokuroras, kuriam LLD buvo melagingai priskundę lietuviai reakcininkai,—bandė padaryti ją "subversyve". Jis buvo pasimojęs šią pažangią organizaciją sužlugdyti, atimti teisę jai gyvuoti ir žmones

šviesti. Teko eiti į teismą ir ginti savo pilietines bei konstitucines teises. Ir tai mums pavyko; mes savo vardą apgynėm. Po keturių metų bylinėjimosi, 1957 m. spalio 4 d., kai jau buvo pasiekta Aukščiausiojo Teismo instancija, tasai pats prokuroras, pamatęs, jog kaltinimas yra be pagrindo, bylą panaikino ir į teismą nestojo. Reiškia, bylą mes laimėjome, nors tai mums gana daug atsiėjo. Mūsų nariai ir draugai šios bylos vedimui gausiai aukojo. Lėšų sumažinimui, "šviesa" buvo sumažinta iki 16 puslapių. Tolygią bylą laimėjo ir Liet. Darb. Susivienijimas, kurį irgi buvo pasimota sugriauti.

1955 m. L.L. Draugijai sukako 40 metų amžiaus. Iki tam laikui Draugija buvo išleidusi 61 knygą. 40 metų, tai gražus pulkelis metų. Ta proga C. K-tas savo kreipimėsi į narius sakė:

"LDDL buvo suorganizuota 1915 m. O tai reiškia, kad šįmet jai sukanka lygiai 40 metų. Koks svarbus ir koks audringas žmonijos istorijoje laikotarpis! Per tuos 40 metų pergyventa du pasauliniu karu ir kelta mažesnių karų. Per tą laikotarpį buvome liūdytojai galingų revoliucijų, kurios pakeitė socialinę santvarką daugiau kaip viename trečdalyje viso pasaulio. Per tą laikotarpį mokslas ir technologija atidarė duris į niekuomet pirmiau nesapnuotus žmonijos laimėjimus kovoje su gamtos jėgomis ir pastatė visą žmoniją prieš dilemą: žengti pirmyn į naują, šviesų ir laimingą gyvenimą, arba viską sunaikinti ir pačiai pražūti. Abi galimybės stėri visiems į akis. Taika, arba karas, gyvenimas arba išnykimas!

Mes esame optimistai. Mes, pažangieji Amerikos lietuviai, nenustojame vilties... Mūsų kultūros ir apšvietos Draugija, per visus tuos 40 metų, nė vienos valandos nestovėjo nuošaliai tų didžiųjų istorinių įvykių ir sąjūdžių... Todėl ši LLD sukaktis yra labai svarbi. Ją reikia visur koplečiausiai atžymėti."

1958 m. liepos 6 d. Pittsburge įvyko VIII LLD suvažiavimas. Gana ilgoje rezoliucijoje pasidžiaugta Lietuvon vykstančių ekskursijų gerais rezultatais ir pasisakyta už "šviesos" padidinimą iki 32 pusl. Taikos

išlaikymo klausimu pasakyta: "Kova už išlaikymą taikos pasaulyje, už mažinimą tarpautinių santykių įtampos, už pilną ir visuotinį nusiginklavimą, už nuolatinį plėtimą kultūrinio ir visokio bendradarbiavimo tarp socialistinių ir kapitalistinių šalių, o pirmoje vietoje tarp JAV ir T. Sąjungos,— yra visų mūsų ūmiausias ir svarbiausias reikalas."

Santykių su Lietuva rezoliucijoje pasakyta:

"Mūsų santykiai su Lietuva visuomet buvo draugiški. Mūsų LLD visuomet padėjo Lietuvos žmonėms jų ilgoje kovoje už laisvę ir šviesesnį rytojį. Kai dar tebeviešpatavo carizmas, mes padėjome Lietuvos žmonėms carizmu nusikratyti. Kai po 1917 m. revoliucijos Lietuvoje įsigalėjo klerikalizmas su savo inkvizicija, o paskui fašizmas su savo žvėriškumu, Amerikos lietuviai palaikė ryšius su Lietuvos kovingaisiais žmonėmis ir visokiais būdais stengėsi jiems padėti. Kai pagaliau Antrasis pasaulinis karas bei vokiečių okupacija Lietuvą baisiai apiplėšė ir sunaikino, mūsų LLD buvo svarbiausia ir veikliausia Am. lietuvių organizacija organizavime Lietuvai Gelbėti Komiteto. Jos kuopos buvo veikliausios organizacijos rinkimui nuo karo nukentėjusiems žmonėms paramos. Šiomis pastangomis didžiuojasi kiekvienas LLD narys. Mums šiandien džiugu, kad Lietuvos žmonės, nusikratę amžiais slėgusį priespaudos ir išnaudojimo jungą, milžinišką progresą daro visose kultūrinio ir medžiaginio gyvenimo srityse. Ypač mes džiaugiamės Lietuvos žmonių laimėjimais į mokslą ir apšvietą, ypač Lietuvos jaunimo veržimusi į aukštąjį mokslą."

1961 m. kovo 24 d. sunkios ir ilgos ligos iškankintas, išgyvenęs 74 metus, Čikagoje mirė LLD įkūrėjas **Leonas Prūseika-Albertas Vabalas**. L. Prūseika savo darbu prisidėjo prie šios organizacijos išauklėjimo daugiau, negu kas kitas. Kai jis 1915 m. ją suorganizavo, veikliausiai nė pats nemėnė, kad ji išaugs iki 7,000 narių, kad ji taip gražiai ir taip ilgai gyvuos. Garbė tauraus darbo pionieriui!

1964 m. liepos 4 d. Niujorke įvyko LLD X suvažiavimas, kuriame dalyvavo apie 70

atstovų. Suvažiavimas padėkojo prez. Johnsonui už pasirašymą civilinių teisių įstatymo ir ragino jį energingai darbuotis už pravedimą Kongrese medikalinės pagalbos senialiams įstatymo.

Kadangi 1965 m. yra LLD auksinio jubiliejaus metai, nes sukanka 50 metų nuo jos įsikūrimo, tad ir X-sis suvažiavimas į tai kreipė daug dėmesio. Jis ragino kuopas, apskritis ir narius tinkamai tą jubiliejų atžymėti ir parodyti Amerikos visuomenei, kokį didelį kultūros darbą atliko LLD, išleisdama suvirš 70 knygų, leisdama 31-rius metus žurnalą "Šviesą" ir šiaip šviesdama lietuvius darbininkus. Priimtoje rezoliucijoje tarp kita ko pasakyta:

"Svarbu gauti kuo plačiausios tautos iš mūsų pažangiosios spaudos sekmingam jubiliejaus pravedimui. Svarbu, kad vienas jubiliejinių parengimų tikslų būtų mūsų spaudos moralinis ir medžiaginis sustiprinimas.

Šis suvažiavimas kreipiasi į 'Laisvės', 'Vilnies' ir 'Liaudies balso' redaktorius, veikėjus ir skaitytojus padėti mums aktyviai šiose jubiliejinėse pastangose, nesigailint savo skiltyse vietos jubiliejaus ir pačios Draugijos išpopuliarinimui ir aprūpinant bent jau didesnius parengimus ir kalbėtojų."

1964 m. gale C. K-tas paskelbė spaudoje atsisaukimą "Į visus L.L. Draugijos narius", ragindamas juos tinkamai atžymėti besiantantį auksinį organizacijos jubiliejų, 50-metinę jos darbo sukaktį. Savo atsisaukime C. K-tas nurodė, kodėl reikia šią svarbią sukaktį deramai paminėti, kodėl ją reikia išskelti ir parodyti ne tik Draugijos nariams, bet ir visai visuomenei:

"Kiekviena kuopa, kiekviena apskritis turi susirūpinti ir rengti kultūrinius-agitacinius parengimus atžymėjimui savo garbingos kultūrinės organizacijos 50 metų sukakties, supažindinimui plačiųjų masių su jos tikslais ir valia". C. K-tas ragino ruošti koncertus, pobūvius, masinius mitingus, prakalbas, Lietuvos filmų rodymo seansus ir kt. Jis kvietė ir spaudą tai atžymėti savo skiltyse.

Dėl knygų leidimo C. K-tas nusiskundė, kad praeitieji metai buvo "blogi metai, nes

seniai užsakytų knygų negavome". Tačiau tikimasi šiais metais gauti bent tris lietuviškas knygas ir išleisti vieną knygą anglų kalba, būtent, "Lithuania Past and Present". Šios knygos reikalingumą C. K-tas nurodė šių metų (1965) pradžioje išleistame "Kreipimesi į LLD narius ir laikraščių skaitytojus", kad jie paremtų jos išleidimą medžiagiškai. Šiame dokumente pasakyta, jog:

"Nėra jokia paslaptis, kad įvairūs lietuvių tautos priešai ir atplaišos pastaraisiais keleriais metais yra išleidę net keletą knygų bei brošiūrų apie Lietuvą anglų kalba. Jie taip pat laiškais komerciniam laikraščiam ir visokiomis rezoliucijomis Kongrese per savo agentus yra paskleidę daug piktos propagandos prieš Lietuvą. Tuo tarpu iš mūsų pusės tiems melams atmušti ir angliškai skaitančiąją visuomenę supažindinti su tiesa apie mūsų senąją tėvynę Lietuvą mes kol kas nesame parodę jokių pastangų.

Tai štai gimė idėja išleisti anglų kalba vidutinio dydžio knygą ir ją plačiausiai paskleisti tarp angliškai skaitančių amerikiečių... Tai bus grynai informacinė knyga. Jos tikslas, kaip jau pasakyta, painformuoti angliškai skaitančius amerikiečius apie Lietuvą... Mes manome, kad anglų kalba knygos išleidimas šįmet bus lyg ir apvainikavimas mūsų didžiosios organizacijos 50 metų jubiliejaus. Visus kviečiame talkon prie to gražaus vainiko nupynimo."

Tai tikrai geras tikslas ir vertas nuodžiotos paramos.

Negalima sakyti, jog dabar yra tokie jau geri laikai, kokie buvo LLD kuriant, kad ir dabar galima sutraukti tūkstančius lietuvių į jos gretas. Tuomet buvo daug jaunų žmonių, kurie troško knygos. Dabar pas mus maža jaunimo, į kurį galėtume kreiptis. Čia augęs jaunimas suamerikonėjo, o naujų ateivių neatvyksta. Senesnieji veikėjai paseno, kiti jau nė skaityti nebegali ir agitacijai energijos nebeturi. Tačiau dar yra gana daug ir mūsų amžiaus pažangių žmonių, kurie mums pritaria, bet nėra LLD nariais. Juos būtina reikia traukti į mūsų organizaciją, kad jie padėtų mums tęsti tą

taip reikalingą liaudies švietimo darbą. Reikia tik parodyti šiek tiek rimtų pastangų ir bus galima šiais jubiliejiniais metais gauti nemažą būrį naujų narių. Reikia tiem geriem žmonėm išaiškinti LLD svarbą ir pakviesti juos pas save. Ir tikėkime, kad mūsų balsas neliks balsu, šaukiančiu tyruose, kad jis bus išgirstas ir išklausytas! Kol bus Amerikoje galinčių skaityti pažangių lietuvių, LLD nemirs!

MOTINOS RANKOS

Rankos, sudiržėjusiais delnais,
Laukų vėjo, saulės nubučiuotos,
Kvepiančios žeme ir vakaro vėsa,
Jūs vaikystę supote švelniai
Ir, beausdamos mums kraičio juostą,
Per anksti pražildėte kasas.

Rankos, jūs įpratote seniai
Darbo dainą žemei dovanoti,—
Jūsų meilė darbui mus augino.
Mes dėkingi liksim amžinai,
Kai vagosime žvaigždynų plotus,
Rankoms, mojojusioms, išlydint
iš gimtinės.

Elvyra Pilkauskaitė

BUVO LAIKAS

Buvo laikas, kai traktorių vijomės,
Lyg pasakų prinčą arimų vagom.
Kaip daug mes tada, oi kaip daug
įsigijome,
Su varnėnais kai sekėme dirvon lygiom.

Kaip mieliausius kvapsnius dūmus
gaudėme traktoriaus
Lyg virtuvėj nuo skrandančių blynų
rytais
Surūdijusį šovinį dirvoj suradome
Ir paklausėme "Ko į mūs žemę kritai?"

Ismigai į jaunamartės tėviškės dirvą
Ir manei, jog žemėje javas neaugs.
Vyturys, išgirdai tu, padangėje virva,
Supratai — pirmas grūdas sudygs
po lietaus.

Jonas Jurevičius

Argentinos lietuviai ir Literatūros Draugija

PRANAS ULEVIČIUS

Šio amžiaus pradžioje susidarė kelios stambesnės lietuvių kolonijos Argentinoje. Esant didesniai lietuvių skaičiui jau buvo galima organizuoti į kultūrinės, savišalpinės ir politinės organizacijas. 1909 m. balandžio mėnesį Rosarijo mieste (Santa Fe provincija) gyvenantieji lietuviai įkūrė "Krivų Krivaičių" bibliotekėlę.

Pirmoji lietuvių organizacija įsikūrė Buenos Airese 1909 m. liepos 3 d. ir ji pasivadino Lietuvių darbininkų sąjunga "Igualdad" ("Lygybė"). Jai pirmininkavo A. Šmulštys-Smitas (vėliau pažangus JAV lietuvių veikėjas). "Igualdado" veikloje reiškėsi pažangūs Buenos Aireso lietuviai, ypač aktyviai veikė J. Didžionis, J. Uoselis, A. Šeškas. Lietuvių darbininkų sąjunga "Igualdad" įsteigė bibliotekėlę, platino lietuvišką spaudą, gaunamą iš JAV ir kitų šalių, mokė beraščius skaityti ir rašyti, ruošė savišalpinės spektaklius. 1909 m. spalio 22 d. Buenos Aireso mieste buvo suvaidintas Vaižganto veikalas "Nepadėjus nēr ko kasti". Tai buvo pirmasis lietuviškas dramos spektaklis Argentinoje.

Lietuvių darbininkų sąjunga "Igualdad" 1910 m. spalio 13 d. persiorganizavo į Lietuvių draugiją "Diegas". Tai buvo padaryta norint įtraukti į visuomeninę veiklą didesnę žmonių skaičių. "Diego" narių skaičius išaugo daugiau kaip 50 žmonių. Draugija dirbo kultūrinį ir savišalpinį darbą, šelpė savo narius ligos atveju ir šiaip nelaimei ištikus. "Diegas" skirdavo pinigų knygoms pirkti ir laikraščiam prenumeruoti. Be to, rengdavo vakarus, kuriuose pasirodydavo meno saviveiklininkai spektakliuose, kaip gabūs artistai, pasižymėjo O. Pilkauskienė, Viliūnas, V. Kitra.

Sekančiais metais (1911 m.) Berise (Buenos Aireso provincija) įsikūrė Lietuvių savišalpos draugija "Vargdienis", kuriam vadovavo J. Satkauskas. K. Čepo iniciatyva Rosarijoje (Santa Fe provincijoje) 1912 m. įsikūrė "Aušros žvaigždė", o 1914 m. Buenos Airese įsikūrė "Susivienijimas lietuvių

Argentinoje" (jo pirmininku išrinktas A. Starevičius).

Lietuvos emigrantai, dirbdami drauge su kitų tautų darbininkais fabrikuose, dirbtuvėse, žemės ūkyje, įsijungė į bendrą argentiniečių kovą. Jie dalyvavo streikuose, kovojo už ekonomines ir politines teises. Šioje bendroje kovoje lietuviai susipažino su revoliucinėmis marksizmo idėjomis. 1914 m. pažangieji lietuviai darbininkai ėmė organizuoti Lietuvių socialistų sąjungą, kuri savo kuopas įkūrė Berisoje, Buenos Airese, Sarate. Lietuvių socialistų sąjunga turėjo apie 150 narių.

Argentinos lietuviai socialistai, Leono Prūseikos skatinami, 1916 m. pradžioje įkūrė Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugijos (ALDL) 18-tąją kuopą. Jai pirmininkavo A. Olekna, sekretoriavo P. Stalioraitis. Pradžioje, nors ALDL 18-toji kuopa ir neturėdama daug narių, bet atliko nemažą kultūrinį darbą Buenos Aireso lietuvių kolonijoje (platino knygas, laikraščius, rengė viešas paskaitas). Kai kuriems veiklesniems draugijos nariams išvykus iš Buenos Aireso, kuopos veikimas susilpnėjo. Bet po kurio laiko, K. Baltušniko, J. Jaučerio, K. Undraičio pastangomis kuopos veikimas buvo atgaivintas. ALDL 18-tosios kuopos pirmininke buvo išrinkta O. Undraitienė. Suaktyvius kuopos veiklą narių skaičius siekė daugiau kaip 70 žmonių. 1919 m. Buenos Airese įsikūrė ir 69-toji kuopa. Bet apie jos veiklą nepavyko surasti žinių. Šia proga reikia pastebėti, kad tuo metu ir vėliau Argentinos lietuvių organizacijose reiškėsi kai kurie nesutarimai tarp atskirų veikėjų. Nesutarimai dažniausia būdavo dėl asmeniškumo ir menko politinio išsilavinimo. Be abejo, tai trugdė lietuvių kultūrinių ir savišalpinių organizacijų veiklą ir dėl to be jokio reikalo kurdavosi ir greitai sunykdavo naujos organizacijos. Dėl suprantamų priežasčių čia neminėsimė tų veikėjų pavardžių.

1920 m. rugsėjo 18 d. prie ALDL 18-to-

sios kuopos prisijungė Lietuvių draugija "Diegas" su visu savo turtu ir išdu, kurio suma sudarė apie 365 dolerius. Berise veikė ALDLD 82-roji kuopa. 1923 m. 82-roji kuopa pasiuntė Lietuvos politiniams kaliniams 111 kronų (autoriumi nepavyko nustatyti, kokios šalies kronos). Patagonijos lietuviai pradžioje buvo prisijungę prie 18-tosios kuopos, o vėliau, vadovaujami Jurgio Tušo, įkūrė atskirą kuopą, kurią ALDLD Komitetas pavadino 110-tąja kuopa.

Prasidėjus masinei emigracijai iš Lietuvos į Argentina, imta galvoti apie būtinumą sudaryti plačią pažangiųjų Argentinos lietuvių organizaciją su centru Buenos Airese. 1924 m. spalio 19 d. ALDLD 18-tosios kuopos sušauktame visuotiniame susirinkime buvo nutarta persiorganizuoti į Lietuvių darbininkų apšvietos draugiją Argentinoje. Į šią organizaciją įėjo ir kitos ALDLD kuopos, tuo metu veikusios Argentinoje. Pažangiosios Argentinos lietuvių organizacijos ir toliau palaikė glaudžius ryšius su ALDLD Centro Komitetu ir gaudavo iš jo visokeriopą paramą. ALDLD išleistos knygos sudarė pagrindinį knygų fondą Argentinos lietuvių pažangiųjų organizacijų bibliotekose. ALDLD išleistos knygos kėlė Argentinos lietuvių kultūrinį lygį, ugždė juos tvirtesniais kovotojais už darbininkų klasės reikalus.

Taigi, ALDLD įnešė didelį indėlį į bendrą darbo žmonių reikalą, nes jos išleistos knygos pasiekdavo ir Lietuvą, nors Lietuvos fašistinė valdžia stengėsi siunčiamas pažangias knygas į Lietuvą konfiskuoti, persekioti jų skaitytojus.

Penkiasdešimtmečio jubiliejaus proga norėtusi ALDLD seniems ir jauniems veikėjams, nenuilstantiems bendradarbiams, visiems nariams nuoširdžiai palinkėti sėkmės tolimesnėje veikloje. Taip pat norėtusi palinkėti viso geriausio žurnalui "Šviesa". "Šviesoje" spausdinama daug svarbios medžiagos. Žurnalas yra labai reikalingas užsienio lietuviams.

1965. Vilnius

J. Jakštas

AMŽINA VAIKYSTĖ

Sustojau priešais lango stiklą
Ir pamačiau tave. Kadaisė prarasta,
Liūdnai žiūrėjai.
Tos pačios akys, lūpos ir kakta...

Nepajudėjau, kol mirażas dingo.
Stikle dūlavo mano veido atspindys.
... Seniai dingai už kelio vingio.
Baltos skaros jau niekas nematys.

Dažniau tu ateini prie mano lango,
Bet niekad negrižti.

Aš — vienas.

Tu — viena.

O kaip norėčiau atsibust ant rankų,
Kurios kadais migdydavo mane.

Norėčiau prie tavęs tylom prislinkti,
Ilgai žiūrėt į pilnas pasakų akis — — —
Many aidės kiekvienas tavo žingsnis,
Ir tavo žodžiai man visur atgis.

Ne tik tada, kai juoktis nemokėjau, —
Man visada, tau budint, buvo nebaisu:
Mane visur tu rasdavai: už vėjų,
Už potvynių, pusiaunakčių visų...

Ir tavo veidą lyg pro rūką balsvą
Tebematau kiekvienu sielos kampeliu.
Tiktai, atleisk, mama, tavo balso
Aš prisimint jau niekaip negaliu...

Atleisk, jog tavo vienišas šešėlis
Dažnai liūdėdavo tuščios trobos languos.
Jei šiandien jį aš pamatyčiau vėlei,
Iš kažin kur atbėgčiau pasiguost.

Kiek daug turėčiau šiandien pasakyti,
Kiek daug — tavęs paklausti, pakalbėt.
Nešvies tau saulė jau nė vieną rytą,
Tušti lizdai jau niekad nečiulbės.

Man be tavęs teks dirbti, džiaugtis, klysti,
Tačiau mane ir mirus tavo meilė kvies.
Man dovanojai amžiną vaikystę —
Aš visada ilgėsiuosi tavęs.

Ir tavo veidą lyg pro rūką balsvą
Regėsiu aš kiekvienu sielos kampeliu,
Tiktai, atleisk, mama, tavo balso
Aš prisimint jau niekaip negaliu...

Dvilypis Vincui Andruliui jubiliejus

J. GASIŪNAS

Tu iries valtelėj per šėlstančią jūrą;
Lai delnai ryžtingai prie irklų prisvyļa,
Nes audros vis šėlsta, drasko, laužo burę,
Ir bangos grėsmingai vis didesnės kyļa.

—Senas Vincas

Šiais 1965 metais Vincas Andrulis pergyvena dvilypį jubiliejų: 75 metus savo amžiaus ir 50 metų patapimo nuolatinio pažangiosios lietuvių spaudos bendradarbiu, kitaip sakant, nuo pradžios jo žurnalistinės profesijos.

V. ANDRULIS

Abu jubiliejai yra artimai susiję su pažangiuoju lietuvių judėjimu, suteikę mums pasiaukojusį ir įgudusį laikraštinių kalbėtoją, kovotoją, pasiryžusį nugalėti visas pažangai kliūtis.

Vincas gimė 1890 metais Alytaus apskrities Jiezo apylinkės Gripiškių kaime. Jo tėvai nebuvo turtuoliai, tai negalėjo savo sūnaus išmoksinti. Turėjo jis tenkintis tik pradine mokykla. Bet jis gilino savo žinojimą skaitydamas knygas ir laikraščius ir net kartais ką nors parašydamas spaudai.

Kaip daugelis iš Lietuvos bėgo visais keliais Amerikon laimės ieškoti, tai ir Vincas

atsisveikino su savo mylimu Dzukijos kraštu ir 1911 metais atvyko Amerikon. Surado jis Ameriką ne tokią, kokią Lietuvoje būdamas įsivaizdavo. Tuo metu siautė nedarbas, o dirbantieji atkakliai kovojo su fabrikantais už didesnes algas ir geresnes darbo sąlygas. Vincui tuomet teko išbandyti visokių darbų, kokių tik galėjo gauti, kad tik pragyvenimą pasidarytų.

Angliakasių apylinkėje

Pagaliau jis atsiduria tarp angliakasių Hazletono apylinkėje, Pensylvanijos valstijoje. Sunkus angliakasio darbas, varginas gyvenimas. Angliakasiai taipgi priversti išeiti į streiką, muštis su streiklaužiais ir policija. Toks gyvenimas, žinoma, suteikia daugiau pamokų pažinti kapitalistinį darbo žmonių išnaudojimą, o socialistinė spauda parodo kelią į šviesesnę ateitį, į socializmą, kur daugiau išnaudojimo nebebus.

Vincas greitai įsitraukia į organizacinį darbą, įsirašo į Lietuvos Socialistų Sąjungą ir kitas pažangias draugijas. Jis pasidaro aktyvus veikėjas. Bet tuoj suprato, kad dar stoka pagrindinio žinojimo, platesnio draugijinio gyvenimo pažinimo. 1915 metais jis jau pradėjo nuolat bendradarbiauti socialistinei spaudai, kartu ieškojo dar daugiau žinojimo. Tuo sumetimu Vincas išvyko Valparaiso universitetan, kur jau nemažai lietuvių mokėsi.

Universitete jis artimai susidraugavo su Antanu Bimba ir pasiliko neatskiriami bendradarbiai pažangiųjų lietuvių judėjime. Ir tarp studentų susikristalizavo pažangios krypties judėjimas.

Pirma mano pažintis su Vincu

Artimai susipažinau su Vincu tuo metu, kai jis lankydavosi Chicagoje organizaciniais reikalais, daugiausia kviečiamas pasakyti masiniam susirinkimui prakalbą. Taip kviečiamas keletą kartų Chicagoje jis lankėsi. Įdomu mums būdavo jo kalbos klausytis, nes tai buvo įtikinanti kalba, kad dar-

bo žmonėms reikia šviestis ir organizuotis, ir kovoti už geresnį gyvenimą. Karo metu jis išstodavo kaip imperialistinio karo priešas.

Rodos 1919 metais V. Andrulis atsikėlė Chicagon gyventi ir veikti. Kai pažangiųjų krypties laikraštis "Žarija" sustojo baisios palmerinės reakcijos metu, V. Andrulis ėmėsi darbo organizuoti jėgas, kad sukurti kitą laikraštį, kuris ištikimai tarnautų darbo žmonių reikalams.

V. Andrulio pastangos niekais nenuėjo, jo ryžtas visus sunkumus nugalėjo. Savaitraščio "Vilnies" pirmoji laida pasirodė 1920 metais balandžio 8 d. Tai buvo visiems Chicagos ir plačios apylinkės pažangiesiems lietuviams džiaugsmo diena, kuri įėjo į mūsų judėjimo istoriją.

Kartu dirbame redakcijoje

V. Andrulis apsiėmė vienas naują savaitraštį redaguoti, bet už trejeto mėnesių jau pasirodė, kad jis nebegali apsidirbti. Tuomet mane pakvietė į redakcijos darbą. Vincas yra masių žmogus. Jis negali ilgai kur nors užsidaręs ramiai pabūti. Jis nori išvažiuoti į kitus miestus, susitikti su daugeliu pažangiųjų veikėjų, kalbą pasakyti masiniuose mitinguose, pasiginčyti su priešingų krypties žmonėmis. Niekuomet jis tuščiom namo negrįždavo: parsiveždavo naujų skaitytojų ir finansinės paramos. Jo išvykos visuomet buvo mūsų laikraščiu ir visam judėjimui naudingos.

Pradžioje abu su Andrieliu susitarėme pasitenkinti viena alga, pusiau ją pasidalinę. Nėkokia ten buvo alga, bet vistiek badaut netekdavo. O kai vėliau "Vilnies" ekonominė padėtis šiek tiek pagerėjo, iškilo klausimas apie išleidimą "Vilnies" dukartsavaitraščiu. Vadinasi, mūsų laikraštis Chicagoje jau dukart tvirtesnis, jau turi daugiau jėgų kovoti su mūsų judėjimą puolančiais priešais iš menševikų, tautininkų ir klerikalų pusės.

Vincas nepasitenkino tuo, kad jau turime dukartsavaitraštį. Atremti nuolatinės atakas iš dienraščių "Naujienu" ir "Draugo" mūsų laikraščiu buvo gana sunku. "Vilnis" turi išsėdinti dienraščiu, truks ar plis. Vincas buvo didžiausias dienraščiu entu-

ziastas. Gavęs Chicagos pažangiųjų lietuvių veikėjų daugumos pritarimą, jis leidos kelionėn aplankyti beveik visas lietuvių kolonijas ir su visais pažangiaisiais tuo klausimu pasitarti. Maršrutas buvo sėkmingas. Gavome pritarimą laisviečių draugų, pasižadėjusių padėti naujam dienraščiui ir finansais.

1926 m. rugsėjo 16 d. pasirodė pirmasis dienraščio numeris, nudžiuginęs visus dienraščio entuziastus. Naujas laimėjimas, bet ir naujos atsakomybės. Už kiek laiko jau pasirodė, kad tie, kurie stojo už dienraštį, neklydo. Dienraštis prasimušė "į svieta": prenumeratorių skaičius gerokai pakilo, padvigubėjo, finansinė parama dienraščiui užtikrino ateitį, bendradarbių atsirado daug daugiau. Nauji laimėjimai.

Ilgiausiai išdirbęs "Vilnyje"

Nei vienas "Vilnyje" nėra taip ilgai išdirbęs, kaip Vincas Andrulis. Per pastaruosius 45 metus nuo "Vilnies" įsteigimo Vincas visą laiką, be kelių trumpų pertraukų, išdirbo "Vilnies" redakcijoje. Jam teko pergyventi įvairių staigmenų, šeimyninių ir organizacinių. Dar tik apsigyvenusiam Chicagoje jo pirmoji žmona staiga mirė. Buvo gerokai prasilavinusi veikėja, važinėdavo su prakalbų maršrutais. Tai buvo pirmas jam didžiulis sukrėtimas. O pastaraisiais metais jo antroji žmona atsigula ligonės patalan. Jos liga buvo labai sunki iki pat mirties. Vincui teko begaliniai daug sunkumų pergyventi. Reakcija taipgi nedavė jam ramybės. Dažnai buvo "slaptųjų" sekiojamas ir areštuojamas. Buvo sudaryta byla jį ir Pruseiką deportuoti. Kovaėjo daugelį metų, ramybės jiems neduodama. Areštai, tyrinėjimai, gązdinimai teko Vincui nugalėti. Priedu ir sveikata buvo žymiai sušlubavusi.

Vinco, tačiau, tos visos sunkios gyvenimo aplinkybės nepalaužė. Jis visuomet pasiryžęs visas sunkenybes nugalėti ir laimėtoju išeiti. Pesimizmui jis niekad nepasiduoda, visuomet įžiūri šviesesnę ateitį, jeigu tik ryžtingai bus kovota.

Koks dabar supuolimas! Kai Vincas Andrulis mini savo dvilypį jubiliejų, tuo pačiu metu jis ir visi pažangieji lietuviai mini

“Vilnius” 45 metų jubiliejų. Vincas su “Vilnimi”, pasirodo, neatskiriamai suaugo ir kartu pergyvena visus tris jubiliejus.

Paskiausiai keleriais metais Vincas Andrusis įdėjo daug darbo, daug energijos į veiklą prieš nacius kriminalistus. Jo ir prof. Kubiliaus pastangomis pirmiausia buvo sukurtas lietuvių komitetas kovai su hitleriniais karo kriminalistais, o vėliau Chicagoje susikūrė nacionalinis komitetas, apimęs įvairias tautas. Komiteto prarastas darbas, kurio pasekoje buvo nukaukuota daugelis Amerikoje gyvenančių karo kriminalistų, davė gerus vaisius. Komitetas sugabėjo sumobilizuoti plačias mases reikalauti, kad Vakarų Vokietija prailgintų karo kriminalistų teisimui laiką. Šis reikalavimas nu-

skambėjo per visą pasaulį ir Vakarų Vokietija buvo priversta limitaciją prailginti. Tai irgi kreditas amerikiniam komitetui, sykiu ir jo vadovybei, kurioje yra V. Andrusis ir prof. Kubilius.

Kova su rasine diskriminacija V. Andrusiui visuomet buvo viena svarbiausių kovų, bet šiuo metu ji pasidaro visų svarbiausia. Pilnų civilinių teisių negrams laimėjimas yra kartu visų demokratiškos Amerikos žmonių laimėjimas, kartu laimėjimas ir sveturgiams, kurie daugeliu atžvilgių dar vis skaitomi antraeiliais piliečiais.

Linkime Vincui ir toliau sveikatos ir ryžto tęsti kovą liaudies labui, pastoviai taikai išlaikyti, dar didesnių laimėjimų pasiekti.

TĖVAI

Mes ateinam iš tų, kas aria,
Kepa duoną, tekina varžtus,
Kas šlapioj žeminėje per karą
Sugalvojo mums švelnius vardus.

Jie tėvai. Jie tėviškai išdidūs,
Kai mes grįžę šėlstame rytais.
Mes juos jauninam ir net išgydom
Savo apsilankymais retais.

Prausiamės kieme. Tėvukai smalsūs.
Jie plekšnoja mūsų krūtines.
Na, o mums kas? Skaldom malkas,
Lankom savo pirmas merginas.

Jie mus seka. Jie kiekvieną sykį
Mus žvilgsniu sijoja kaip rėčiu —
Gal kas gero mummyse išnyko,
Gal kas blogo mummyse išdygo?
Tiek vilčių, tiek, žinote, vilčių!

Jie važiuoja dviračiais į darbą,
Jie pačioms gražiausioms perša mus.
Jie teisingi. Jie pakeltų dalbą
Prieš niekšybę ir žemus jausmus.

Taip. Ateiname iš tų, kas aria,
Kepa duoną, spiauna ant bedos.
Kas šioj žemėj blogo nepadare,
Kas tiesos lig karsto neišduos.

A. Mikuta

ŽIBURIAI

Pasisėmė sutemos miglotos
Gintarėlių pilnas rieškučias,
Ir nusėjo jais aukštybių plotus,
Ir nusėjo jais gatves plačias.

Ryt ir vėlei, sutemoj paskendo,
Snaus žili kalneliai Panerių...
Danguje žvaigždžių bus tiek, kiek
šiandien,
Vilniuj tik — daugiau degs žiburių.

Pranas Raščius

Į VERPETUS DIENŲ

Į tikslą liepia žengt jausmai primyge,
Greit dienos laimės vainikus nupins.
Užutėkių aplenksi jūrą tykią
Ir pulsį to veržlaus gyvenimo glėbin.

“Atvės jausmai,— girdi kažkas pamoko,—
Bodėsies trykstančia dienų tēkme”.
Kaip visa tai nelaukta ir keistoka.
Girdi kitus: “Eime, eime, eime”.

Į verpetus dienų jaunystės amžiaus,
Arčiau prie darbu verdančios širdies.
Tu gėrį visą godžiai pasiglemši,
Kartu ir juoko, ryžto minutes.

Jonas Jurevičius

Rojus Mizara gimtajame krašte

(Rašytojo 70-ąsias gimimo metines pažymint)

J. BUTĖNAS

Ne apie jubilato R. Mizaros lankymąsi Lietuvoje rengiuosi rašyti. Savo įspūdžius iš 1959 m. kelionės jis pats gražiai aprašė knygoje "Apie tave, gimtoji žeme", išleistoje Vilniuje 1962 m.

Aš noriu papasakoti apie jubilato, kaip rašytojo, populiarumą gimtajame krašte. Reikia pažymėti, kad jis didžiąją savo gy-

ROJUS MIZARA

venimo dalį, sakyčiau, $\frac{3}{4}$ praleido išeivijoje. Bet šiandien R. Mizara Lietuvoje ne mažiau žinomas, kaip JAV pažangiųjų (ir ne tik pažangiųjų!) lietuvių tarpe.

Su R. Mizara mane sieja savotiška "giminytė". Abu esame dzūkai. Dar daugiau: jo gimtasis kaimas Savilionys ilgai buvo seniūnijos, paskiau apylinkės centras, kuriam

priklausė ir manasis. Jisai mokėsi Makniūnų dvare, ten pat ir aš baigiau pradinę mokyklą (tik keliolika metų vėliau).

Gerai pažinau Roko (Rojaus) gimines. Dažnai susitikdavau su jo jauniausiuoju tikru broliu Povilu (kurį 1946 m. su šeima nužudė buržuaziniai nacionalistai).

Povilas Mizara, kiek prisimenu, augalotesnis už Roką, buvo įdomus žmogus: sąmojingas, darbštus ir tvarkingas valstietis. Jis buvo geras krosnininkas, po kaimus mūrijo krosnis. Povilas didžiavosi, kad jo brolis Amerikoje tapęs redaktorium, rašytoju, pasakodavo vaikystės atsiminimus.

Apie R. Mizarą, kaip rašytoją, atrodo, pirmiausia sužinojo jubilato artimieji, nes jis atsiųsdavo savo išleistų knygelių (ne labai jas fašistinė cenzūra anuomet praleisdavo), savo redaguotą "Darbininkų kalendorių".

Lietuvos rašytojų tarpe R. Mizara susidomėta po to, kai 1935 m. pasirodė jo romanas "Povilas Jurka", pasirašytas Miko Rasodos slapyvardžiu. "Lietuvos žinios" gavo tą knygą paminėti.

— žinai, Amerikoje išleistas originalus romanas, panašus į Cvirkos "Franką Kruką", — sako sutikęs Jonas Šimkus, tuomet dirbes "Lietuvos žinių" redakcijoje. — Užeik į redakciją, duosiu paskaityti.

Perskaitęs pamačiau, kad tarp Cvirkos "Franko Kruko" ir Mizaros "Povilo Jurkos" panašumas nebuvo didelis. Vienas ir antras parašyti beveik tuo pat metu (Cvirkos "Frank Kruk" išėjo 1934 m., o Mizaros "Povilas Jurka" — 1935 m.). Taigi rašytojai vienas antram įtakos negalėjo turėti. Abiejų kūrinių panašumas buvo nebent tas, kad juose kritiškai vaizduojama Amerikos gyvenimo tikrovė. Cvirka apie Ameriką rašė tik prisiskaitęs laikraščių ir prisiklausęs pasakojimų, tuo tarpu Mizara vaizdavo tikrovę, kurią gerai pažino.

— žinai, kad neblogas rašytojas Mikas

Rasoda, — kalbėjo Cvirka, susipažinęs su tuo romanu. — Gyvi dialogai, ryškūs charakteriai. Emigracijoje kyla gabi literatūrinė pajėga.

Netrukus M. Rasoda buvo "iššifruotas". Mes sekėme jo literatūrinį darbą iki 1940 m., skaitėme naujas jo knygas: "Mortos Vilkienės divorsą", "Ūkanas" bei publicistinius-apybraižinius leidinius.

Koresponduodamas su dideliu lietuvių literatūros draugu dr. A. Petrika, pasiteiravau R. Mizaros biografinių žinių ir parašiau apie jį straipsnį, kuris buvo išspausdintas "Prošvaistės" almanacho IV knygoje (1940 m. pradžioje). Rašant, daug ką reikėjo "vynioti į vatą", kalbėti miglotai, kad fašistinė cenzūra straipsnio neišjotų. Skaitytojai susidomėjo išeivijos rašytoju, teiravosi, kur gauti pasiskaityti jo raštų.

Apie "Povilą Jurką" tuomet rašiau šitaip:

"Šioje apysakoje autorius, vaizduodamas daugiausia socialinį ir politinį gyvenimą, pareiškia apščiai ir politinių ideologinių minčių, ypačiai vaizduodamas Povilo Jurkos ideologinę brandą. Iš to matyti ir paties autoriaus politinis išprusimas. Gal net per dažnai operuojama įvairių marksizmo teoretikų mintimis. Betgi šitokia literatūra skiriama skaityti darbininkams, tad ja siekiama ir savotiškos propagandos tikslų, kad ir įvilkus į beletristikos rūbą. Autorius intrigą sugeba įdomiai vystyti.

Prieš skaitytojo akis iškyla eilė socialinės nelygybės vaizdų. Jisai taip pat tikinamas, kad Amerikos piešiamoji laisvė tėra tik tariama, kad ten irgi viešpatauja kapitalistai, kurie visą gyvenimą įraizgę į savą voratinklą."

Tame straipsnyje apžvelgiau ir kitus R. Mizaros plunksnos darbus, kuriuos galėjau tuomet gauti.

R. Mizara buvo susidomėjęs rašytojas V. Krėvė. Kartą kalbantis, jis teiravosi, iš kurių Mizarų kilęs Amerikoje gyvenęs rašytojas. Pasakiau, kad iš Savilionių. V. Krėvė minėjo kito kaimo Mizarų šeimą, kuri buvo arčiau jo gimtojo kaimo — Subartonį.

Lietuvai tapus tarybine, mus pasiekė ne

tik R. Mizaros, bet ir kitų JAV gyvenančių pažangiųjų plunksnos darbininkų kūriniai.

Kai tuojau po antrojo pasaulinio karo Lietuvą aplankė A. Bimba, susilaukiau malonaus siurprizo: jis atvežė naują R. Mizaros kūrinį — "Bernardo Gavelio klaida" — su autoriaus įrašu. Vėliau rašytojas sukūrė daugiau romanų.

Visi stambieji R. Mizaros prozos kūriniai, o taip pat kai kurios pjesės nūnai plačiai skaitomi Lietuvoje, nes čionai išleisti dideliais tiražais. Tuo įsitikino pats jubilatas, kai lankėsi gimtajame krašte: mokyklose, bibliotekose organizuojami jų aptarimai, moksleiviai rašo apie juos referatus, juos nagrinėja literatūros tyrinėtojai. Iš jų mūsų skaitytojai susipažįsta su išeivijos, darbininkų gyvenimu, su Amerikos gyvenimo sąlygomis.

Anuomet rašydamas apie R. Mizaros prozos kūrinius, pažymėjau, kad jiems (ypač pirmiesiems) būdingas etnografinis koloritas: vaizduodamas savo veikėjų gyvenimą Lietuvoje, dažnai mini Dzūkijos miestus, miestelius ir kaimus. Čia minimi Alytus, Merkinė, Nemunaitis, Alovė, Birštonas ir kiti. Net jo vaizduojamų veikėjų pavardės daugumoje Dzūkijoje paplitusios: Bloznelis, Svirnelis, Luščinskas, Čaplikas, Galinis, Gavelis ir Kašėta...

Taip, R. Mizara savo darbščios plunksnos darbais, tarybinės santvarkos dėka, yra įaugęs į gimtąją žemę, jo kūryba įeina į lietuvių literatūros lobyną. Pas mus išleista ne jo vieno, bet ir kitų toli nuo tėvynės gyvenančių ar gyvenusių rašytojų knygų. Mes žinome, kad daug žmonių, gyvenančių toli toli už Atlanto, savo mintimis, jausmais yra susiję su mumis, gyvenančiais prie Nemuno, Neries ir šventosios, kad jie sielojasi dėl mūsų gyvenimo trūkumų ir džiaugiasi laimėjimais ir pasiekimais. Mes juos vadiname broliais ir seserimis. Apibendrinančių jų paveikslų, portretų yra nupiešęs R. Mizara savo kūrinuose.

Sėkmės, mielas Rojau!

Vilnius.

J. Smalenskas -- didelis apšvietos mylėtojas

PR. BUKNYS

Iš Lietuvos kilęs Krosnos parapijos, Kalvarijos apskr., Suvalkų gub. Gimė 1888 m. lapkričio 23 d. Į Ameriką atvyko 1908 metais.

Kaip visi imigrantai, taip ir Jonas Smalenskas čia pergyveno daug sunkumų. Dirbo ūkyje, angliakasyklose ir maisto krautu-vėse.

Pagyvenęs ir pramokęs anglų kalbos, Jo-nas įsisteigė nuosavą maisto krautu-vę. Mo-kant sugabiai vesti tą biznį, ekonominiai jam gerai pavyko. Bet doleris Jonui Sma-lenskiui nebuvo idealas. Ir biznyje būda-mas jis rūpinosi apšvieta ir dirbančiosios liaudies kovomis už šviesesnę ateitį.

J. SMALENSKAS

Nuo 1912 m. Jonas Smalenskas pritapo prie pažangiojo Amerikos darbininkų judė-jimo. Įstojo į Lietuvių Socialistų Sąjungą, į pažangesnes šalpos draugijas ir dar besi-organizuojant, į Amerikos Lietuvių Darbi-ninkų Literatūros Draugiją. Taipgi jis vei-kė kultūriniuose lietuvių rateliuose. Gyven-damas Shenandoaryje, Detroite, Elizabethe ir Baltimorėje jis priklausė pažangiečių choruose ir juos dosniai finansiniai rėmė.

Jonas Smalenskas yra didis apšvietos

brangintojas. Knygos ir laikraščiai yra jo labiausia branginami dalykai. Jis labai godžiai skaitė ir studijavo kunigo Vlodo Demskio ir Dr. Jono šliupo anti-religinius raštus. Yra pilnai atsipalaidojęs nuo reli-ginių prietarų. Jis skaito ir rimtai studijuoja visas ALDLD išleistas knygas. Yra pui-kiai apsišvietęs žmogus. Gerai supranta darbininkų klasės kovas už šviesesnę ateitį ir teikia joms materialę paramą.

“Laisvės” ir “Vilnies” vajai gavimui nau-jų skaitytojų Jonui Smalenskiui yra gilus rū-pestis. Jis šimtais dolerių padeda tuos va-jus padaryti sėkmingais, aukoja biudžetų sukėlimui ir užsako laikraščius žmonėms, kurie yra materialiai suvargę.

Kiek “Laisvė” išleido knygų prenumera-tų keliu, jis visada yra stambiai prisidėjęs. Jis gražiai prisidėjo prie išleidimo A. Mete-lionio raštų, o dar gražiau finansiniai parė-mė išleidimą anglų kalboje knygos apie Lie-tuvą — “Lithuania — Past and Present”.

Jonas Smalenskas giliai domisi Lietuvos reikalais. Smetonai uzurpavus valdžią Lie-tuvoje, jis labai piktinosi ir jaudinosi dėl tos baisios Lietuvos liaudžiai nelaimės. Jis gausiai finansiniai rėmė Lietuvos liaudies kovas prieš fašistinį terorą. Jonui Sma-len-skui, kartu su visa pažangiaja lietuvių vi-suomene, buvo didelis džiaugsmas, kai fa-šizmas Lietuvoje buvo nuverstas ir Lietuva tapo tarybinė.

Jono troškimas išsipildė: 1959 metais su pirmąja Amerikos lietuvių grupe jis aplan-kė Lietuvą. Grįžęs jis labai džiaugėsi ten įgytais išpūdžiais, šiemet jis vėl vyksta aplankyti savo bočių ir tėvų žemę.

Jonas Smalenskas jau eina 77-tus metus amžiaus. Jis gyvena kukliai. Žiemomis jis gyvena šiltoje Floridoje, Miamio mieste, o vasaromis Baltimorėje. Jis yra stiprus, jud-rus ir domisi visais rimtaisiais gyvenimo įvykiais.

(Tąsa 64 psl.)

Ižymus veikėjas, tauri asmenybė

MININT V. KAPSUKO GI MIMO 85-ąsias METINES

ROKAS MALIUKEVIČIUS

Lietuvos revoliucinio judėjimo istorijoje nuo pat šio amžiaus pradžios ypatingą vietą užima Vincas Mickevičius-Kapsukas. Gausioje ikitarybinio laikotarpio Lietuvos

V. MICKEVICIUS-KAPSUKAS

Šių metų balandžio 7 d. suknaka 85 metai, kai gimė (1880) Vincas Mickevičius-Kapsukas, vienas iš Lietuvos Komunistų partijos kūrėjų ir vadų, įžymus kovotojas dėl Tarybų valdžios Lietuvoje, pirmasis Tarybų Lietuvos vyriausybės pirmininkas (1918-1919 m.), Mirė 1935 m. vasario 17 d.

proletarinių revoliucionierių plejadoje jis išsiskiria kaip asmenybė, kuriai čia nebuvo lygių nei visuomeninės-politinės veiklos mastu, nei autoritetu bei įtaka savo bendraam-

žiams. Dar 1905-jų metų revoliucijos išvakarėse aktyviai įsijungęs į darbininkų judėjimą, V. Kapsukas apie trisdešimt metų ne-nuilstamai žengė lietuvių tautos pažangiausių jėgų priešakyje, organizavo ir telkė Lietuvos darbo žmones išsivadavimo kovai. Jo biografija — neatskirama šios kovos istorijos dalis.

Gimė jis 1880 metų balandžio 7 dieną nuošaliame Vilkaviškio apskrities Būdvičių kaime gana pasiturinčio valstiečio šeimoje. Jo tėvas Simanas Mickevičius buvo stambus ūkininkas, to meto suvalkiečių mastu — vos ne "šimtamargis". Tačiau ne gimtųjų namų aplinka ir ne oficialioji tų laikų mokykla apsprendė jaunojo Mickevičiaus pasaulėžiūros formavimąsi. Svarbiausias Vinco mokytojas buvo pats visuomenės gyvenimas su visais savo prieštaravimais.

O kokį gyvenimą jis matė savo vaikystės ir jaunystės metais, kai mokėsi Marijampolės gimnazijoje (1890-1897 m.), kai prieš savo valią, tik pildydamas tėvų norą, buvo Seinų kunigų seminarijoje (1897-1898 m.) ir kai, pagaliau, ją metęs, pradėjo savarankiškai pelnytis duoną ir toliau siekti mokslo žinių?

Tuometinis Rusijos, o kartu ir Lietuvos visuomenės gyvenimas buvo sukaustytas didžiausios priespaudos, socialinių neteisybų, kurių tiesioginiai kaltininkai buvo caro valdžia, dvarininkai ir kapitalistai. Jie žiauriai išnaudojo milžinišką liaudies daugumą, negailėstingai slopino bet kokį darbo žmonių siekimą demokratinių teisių bei laisvių. Lietuvoje, kaip ir kituose nacionaliniuose pakraščiuose, caro valdžia buvo dar žiauresnė: ji slopino nacionalinę kultūrą, neleido žmonėms gimtąja kalba mokytis, draudė lietuvišką spaudą; cariniai valdininkai nevaržomai savivaliavo, visaip žemindami ir niekindami vietinius gyventojus, ypač darbininkus ir valstiečius.

Iš mažens jautrus liaudies vargams, socialinėms neteisybėms, Vincas Mickevičius anksti užsidedė troškimu kovoti už geresnį darbo žmonių gyvenimą. Dar gimnazijos suole įsitraukęs į slaptą anticarinį judėjimą, jis godžiai skaito valdžios draudžiamus lietuviškus raštus ir kartu su knygnešiais platina juos tarp Suvalkijos valstiečių, o būdamas aštuoniolikmečiu jaunuoliu, jau pradeda sistemingai bendradarbiauti nelegalioje liberalinėje-demokratinėje lietuvių spaudoje. Iki 1902 m. varpininkų leidiniuose ir pažangiuose Amerikos lietuvių laikraščiuose buvo paskelbta virš šimto jo kūrinių — kovingų straipsnių, korespondencijų, vaizdelių, vertimų ir kt., užtikrinusių jam demokratinuose lietuvių visuomenės sluoksniuose daug žadančio literato vardą. Savo kūrinius, kurių didžiausia dalis tuomet pasirodė „Varpo“ prieduose — „Ūkininke“ ir „Naujienose“, — jis pasirašinėjo įvairiais slapyvardžiais, iš kurių labiausia įprastu ilgainiui tapo Kapsuko slapyvardis, pakeitęs net tikrąją pavardę.

Tačiau varpininkų laikraščiai netrukus ima nebeatenkinti jaunojo revoliucionieriaus: klasių kovos poveikyje juose jis išvelgia konservatyvumą, vengimą kelti aštirus socialinius klausimus, siaurą nacionalinį uždarumą. Pasikeičia pažiūra ir į visą varpininkų sukurtą lietuvių nacionalinio išsivadavimo ideologiją, kurios žymiausiu atstovu XIX a. pabaigoje buvo Vincas Kudirka ir kuria toliau vadovavosi po jo mirties susikūrusi liberalinė lietuvių demokratų partija.

Kurį laiką V. Mickevičius-Kapsukas taip pat priklausė šiai partijai, iš tikrųjų tebusiai dar formavimosi stadijoje. Bet jau 1902 m. pabaigoje — 1903 m. pradžioje jis atsisako dirbti išvien su varpininkais ir pasitraukia iš Lietuvių demokratų partijos kaip iš jam svetimos, buržuazinės organizacijos.

Tuo metu V. Kapsukas buvo emigracijoje. Dėl grėsusio suėmimo pabėgęs į užsienį, nuo 1902 m. pradžios iki 1904 m. pavasario jis gyveno Šveicarijoje ir, įtemptai dirbdamas literatūrinį darbą, laisvu klausytoju lankė Berno universitete filosofijos, politinės ekonomijos ir kt. humanitarinių kur-

sų paskaitas. Emigracijoje jis susiduria su žmonėmis, besivadovaujančiais mokslinio socializmo teorija. Artimiau susipažinęs su marksistine literatūra, su rusų, lenkų ir kitų socialdemokratų organizacijų veikla, ten jis netrukus apsisprendė kaip socialdemokratas, marksistas.

1903 metų rudenį V. Kapsukas įstojo į Lietuvos socialdemokratų partiją (LSDP), tvirtai pasiryžęs visomis jėgomis plėsti revoliucinę agitaciją ir propagandą Lietuvos darbo žmonių tarpe, dirbti šios partijos leidiniuose, pritaikant savo publicistinius sugebėjimus. Jis iš karto ėmė reikštis kai revoliucinio veikimo šalininkas, reformizmo priešininkas. Bet LSDP priešakyje tuomet buvo žmonės (S. Kairys, A. Janulaitis ir kt.), kuriems artimesnė rodėsi reformizmo bei oportunistinio dvasia, kurie, kaip ir varpininkai, su nepasitikėjimu žiūrėjo į Rusijos darbininkų revoliucinio judėjimo perspektyvas. Todėl V. Kapsuko pastangos nesusilaukė jų pritarimo. Priešingai, į jas buvo atsakyta nedraugiškumo ir nepasitikėjimo aktais. Dirbti LSDP spaudos organe „Darbininkų balse“, kurį redagavo A. Janulaitis, darėsi tiesiog neįmanoma. Ką daryti? Į šį klausimą V. Kapsukas atsakė drąsia iniciatyva — pamėginti veikti skyrium nuo LSDP. Kartu su būreliu sau artimų jaunų socialdemokratų 1904 m. pavasarį jis įsteigė žurnalą „Draugas“, apie kurį netrukus susiformavo revoliucinė „Draugo“ organizacija.

1904 m. spalio-lapkričio mėn. Lietuvoje plačiai pasklido spausdinti ir hektagrafuoti atsišaukimai, išleisti „Draugo“ organizacijos vardu: „Susipraskim!“, „Mobilizacija“, „Vyrai, renkimės į kovą!“ ir kiti, kurie tarsis audros šauklys pranašavo perkūniją — revoliucijos išsiveržimą Rusijoje. Tų atsišaukimų autorius — V. Kapsukas, nuo 1904 m. vasaros sugrįžęs nelegaliam darbui į Lietuvą.

Ir štai carinės santvarkos pamatus sudrebino sproginimas — kilo pirmoji buržuazinė demokratinė revoliucija Rusijoje. Kokiuose tik kovos baruose nepasireiškė V. Kapsukas šios revoliucijos dienomis: jis ir agitatorius, ir daugelio socialdemokratinių leidinių bei atsišaukimų autorius arba redaktorius, su-

manus nelegalios literatūros bei ginklų gabenimo iš užsienio organizatorius, daugelio žemės ūkio darbininkų streikų vadovas... Aktyviam veikimui jis nukreipia visą "Draugo" organizaciją, kuri 1905 m. pavasarį, pagausėjęs narių skaičiui, pasivadino Lietuvos socialdemokratų darbininkų partija (LSDDP).

Vadovaudamas šiai partijai, V. Kapsukas anaipol nebuvo nusistatęs prieš LSDP. Lygiai taip pat daugumas eilinių LSDP narių neturėjo partinių ginčų su "draugiečiais": programiniai ir taktikiniai skirtumai tarp lietuvių socialdemokratų tuomet dar nebuvo įgavę aštraus principinio pobūdžio. Tuo tarpu revoliucinės kovos uždaviniai reikalavo stiprinti Lietuvos socialdemokratinę jėgų vienybę. Tai pagreitino abiejų partijų susijungimą, kuris įvyko 1905 m. rudenį. Po šio susivienijimo V. Kapsukas įėjo į jungtinės LSDP Centro Komitetą, tapdamas žymiausiu partijos veikėju, jos kairiojo sparno lyderiu.

Audringomis 1905 m. gruodžio dienomis, kai visoje Rusijoje plėtėsi ginkluotas sukilimas, V. Kapsukas buvo vienu iš tų Lietuvos socialdemokratijos veikėjų, kurie laikė savo pareiga išplėsti kuo didesnę sukilimo gaisrą ir Lietuvoje. Ypač energingai jis rūpinosi sustiprinti Suvalkijos darbo žmonių kovinę parengtį. Tačiau jėgos buvo per menkos. Užgriuvę carinės kariuomenės bei kazokų būriai jas išblaškė, daugelį kovotojų, jų tarpe ir V. Kapsuką, suėmė.

Tik ypatingų aplinkybių dėka V. Kapsukas tuomet išvengė jo gyvybei grėsusio mirtino pavojaus: suimtas ir įkalintas svetima pavarde, jis po kelių mėnesių, 1906 m. kovo 17 d., buvo draugų išvadotas iš Suvalkų kalėjimo ligoninės.

Nuo 1906 m. birželio mėn. V. Kapsukas vėl pasineria į nelegalų darbą Lietuvoje. Dabar daugiausia jėgų jis skiria LSDP periodinės spaudos leidimui: Vilniuje kartu su S. Matulaičiu ir kitais socialdemokratais redaguoja legalų savaitraštį "Naująją gaidynę", vėliau "Skardą". Nepaisant griežtos cenzūros, šiuose laikraščiuose jis stengiasi plačiai nušviesti Lietuvos revoliucinio judėjimo įvykius, svarbiausius darbo žmonių už-

davinius kovoje prieš caro valdžią, dvarininkus ir kapitalistus.

Pralaimėjus 1905-1907 m. revoliucijai, V. Kapsukas susilaukė daugelio aktyviųjų jos dalyvių likimo. Antrą kartą suimtas 1907 m. birželio 1 d., jis apie šešerius metus buvo kalinamas cariniuose kalėjimuose. Juose patyrė daug vargo ir kančių, neteko sveikatos. Bet nepalūžo kaip kovotojas, neprarado vilties sulaukti naujos, dar galingesnės revoliucijos, kuri nušluos carizmą ir išnaudotojišką santvarką. Šias viltis stiprino įgytas tikėjimas darbininkų klasės jėgomis, vis gilesnis susipažinimas su mokslinio socializmo teorija.

Cariniai kalėjimai buvo savotiškas jo, kaip ir daugelio Rusijos proletarinių revoliucionierių, universitetas. Ten jis surado nemažą bendraminčių, su jais giliau išstudijavo ne vieną slaptai gautą kapitalinį marksistinės literatūros veikalą. Kalėjimų kameroje V. Kapsukas taip pat nuodugniau susipažino su žymiausių Rusijos ir kitų tautų visuomeninės-politinės minties atstovų raštais, labai atsidėjęs skaitė grožinę literatūrą. Neapleido jis ir savo pamėgto darbo: rašė straipsnius, apsakymus, vedė dienoraštį bei įvairius užrašus. Slaptai išsiųsti į laisvę, jo rankraščiai pasiekdavo lietuvių darbininkų laikraščius tiek Lietuvoje, tiek ir užsienyje. Daugumas skaitytojų, kurie iš V. Kapsuko kūrinių Vilniaus "Žarijoje", Škotijos "Rankpelyje", Amerikos "Kovoje" ir kituose lietuvių darbininkų leidiniuose sėmėsi revoliucinės kovos ryžto, negalėjo nė įsivaizduoti, kokiomis sąlygomis ir kokių jėgų kaina parašyti tie kūriniai.

Pagaliau V. Kapsukas vėl atsistoja priešakinėse Lietuvos revoliucinio judėjimo pozicijose. Sėkmingai pabėgęs iš ištremties, 1914 metų pradžioje jis energingai imasi priemonių LSDP veiklai atgaivinti ir išplėsti, įsijungia į ką tik pradėto leisti savaitraščio "Vilnis" redakcijos darbą.

Kaip tremtinys-pabėgėlis, V. Kapsukas negalėjo kiek ilgiau pasilikti Lietuvoje. Jo laukė nauja emigracija, kurios vieta jis pasirinko Galiciją. Apie 1914 m. balandžio

pabaigą V. Kapsukas atvyko į Krokuvą. Čia jis, vadovaudamas LSDP Užsienio biurui, išvystė platų partinį ir publicistinį darbą. Ypač aktyviai jis rėmė "Vilnij", kuri buvo leidžiama Rygoje: palaikydamas su jos redakcija nuolatinį ryšį, vadovavo jos darbui, aprūpindavo laikraštį medžiaga. Šio laikraščio puslapiuose jis populiarino svarbiausius revoliucinės socialdemokratijos obalsius, siekė auklėti Lietuvos darbo žmones proletarinio internacionalizmo, klasinio solidarumo su visos Rusijos darbininkais dvasia.

Kilus pirmajam pasauliniam karui, V. Kapsukas turėjo palikti Austriją. 1914 m. spalio antrojoje pusėje jis persikėlė į Šveicariją, o iš ten po kelių mėnesių išvyko į Angliją. Nuo 1914 m. gruodžio iki 1916 m. gegužės mėn. jis pakaitomis gyveno Londone, Glazgove ir Belšile. Toliau vadovaudamas LSDP Užsienio biurui, kurio buveine tapo Glazgovas, V. Kapsukas šiuo laikotarpiu labai aktyviai pasidarbavo Didžiosios Britanijos Lietuvių socialistų sąjungoje ir spaudos organe "Rankpelnyje". Be to, 1915-1916 metais jis leido Belšile LSDP Užsienio biuro organą — teorinį žurnalą "Socialdemokratą". Iš Anglijos V. Kapsukas taip pat palaikė ryšius su Lietuvių socialistų sąjungos Amerikoje vadovybe, sistemingai bendradarbiavo LSS leidiniuose, buvo vienu iš iniciatorių, sukuriant 1915 m. Amerikos Lietuvių darbininkų literatūros draugiją.

"Rankpelnis" ir "Socialdemokratas" tuo metu buvo vieninteliai lietuvių socialistų periodiniai leidiniai Europoje. Juos redaguodamas, V. Kapsukas stengėsi padaryti kovingais revoliucinės socialdemokratijos organais, smerkiančiais imperialistinį karą, militarizmą, įsigalėjusias II Internacionalo socialistų partijose "gynybiškumo" nuotakas, šovinizmą bei nacionalizmą. Dėl viso to V. Kapsuką ėmė persekioti anglų policija, ir politinio prieglobščio teko ieškoti kitur.

1916 m. gegužės mėn. V. Kapsukas iš Škotijos nelegaliai išplaukė į Kanadą, o iš ten birželio pradžioje atvyko į JAV.

Kaip šiltai ir nuoširdžiai sutiko V. Kap-

suką lietuvių socialistų sąjungos Amerikoje vadovybė, rodo LSS spaudos organe "Kovoje" tų metų birželio 9 d. įdėtas pranešimas:

"Atvyko Amerikon drg. V. Kapsukas, plačiausiai žinomas lietuvių socialistų veikėjas Europoje. Drg. V. Kapsukas buvo vienas veikliausiųjų 1905 m. revoliucijos darbininkų Lietuvoje, už ką buvo nuteistas katorgai ir ištremtas į Sibirą, iš kur jam pasisekė pagaliau pabėgti... Tai didelių gabumų socialistų rašytojas, publicistas ir laikraštininkas. Šalia to drg. Kapsukas yra nenuilstantis praktikos veikėjas".

1916 m. birželio pabaigoje V. Kapsukas buvo įtrauktas į LSS periodinių leidinių redagavimą: jis paskiriamas antruoju "Kovos" redaktorium (nuo Nr. 26, 1916. VI. 30), pakviečiamas dalyvauti žurnalo "Naujoji gadynė" ir "Darbininkų kalendorius 1917 metams" redakcijos darbe. Gavęs iš LSS materialinį aprūpinimą, V. Kapsukas apsigyveno Filadelfijoje ir ėmė aktyviai dirbti "amerikinėje dirvoje".

Kadangi LSDP Užsienio biuras pasiliko veikti Škotijoje prie Didžiosios Britanijos Lietuvių socialistų sąjungos Centro Komiteto, šio biuro funkcijoms Amerikoje V. Kapsuko iniciatyva tuoj pat buvo organizuota LSDP atstovybė. Jos vadovu (sekretorium) tapo V. Kapsukas, išdininku L. Prūseika, nariu V. Rudaitis. LSDP atstovybė ėmė rūpintis ryšių palaikymu su Rusijoje veikusiomis Lietuvos revoliucinių socialdemokratų grupėmis, organizavo aukų rinkimą ir kitokią paramą joms, taip pat LSDP Užsienio biurui.

Nuo pat pirmųjų savo veiklos LSS eilėse dienų V. Kapsukas suteikė veiksmingą paramą kairiesiems sąjungos elementams kovoje prieš smulkiaburžuazinės ideologijos šalininkus oportunistus. Labai aktyviai jis pasireiškė LSS 9-jame suvažiavime, kuris įvyko Čikagoje 1916 m. rugsėjo pradžioje ir įvirtino kairiųjų pergalę visais pagrindiniais sąjungos veiklos klausimais. Po šio suvažiavimo V. Kapsukas buvo paskirtas pirmuoju "Kovos" redaktorium. Tuo pačiu metu jam buvo pavesta redaguoti ir LSS teorinį žurnalą "Naujoji gadynė", ku-

ris anksčiau buvo socialoportunisto (tuomet dar pradedančio!) P. Grigaičio redaguojamas.

Šių leidinių puslapiai buvo pagrindinė V. Kapsuko tribūna įvairiapusiškam pokalbiui su JAV lietuviais darbininkais. Pasisakydamas aktualiausiais gyvenamojo momento klausimais, čia jis taip pat spausdino istorines apžvalgas apie Lietuvos ir užsienio lietuvių darbininkų judėjimą, jų organizacijas bei spaudą, nagrinėjo marksizmo-leninizmo teorijos klausimus, skelbė literatūrinės kritikos bei literatūrinio palikimo vertinimo darbus. Savo neišsenkama energija jis įnešė didelį pagyvėjimą ne tik į LSS spaudą, bet ir į visą sąjungos veiklą.

Po 1917 m. Vasario revoliucijos V. Kapsukas su didele grupe reemigrantų grįžo į Rusiją. 1917 m. gegužės 9-ją palikęs JAV krantus, jis per Japoniją ir Sibirą skubėjo į Rusijos revoliucijos lopšį — Petrogradą, kurį pasiekė birželio 25 d. Čia jis tuoj pat įstojo į bolševikų partiją ir kartu su besitelkiančiais apie ją aktyviausiais lietuvių darbininkais, buvusiais LSDP nariais, tūkstančiais karo pabėgėlių iš Lietuvos įsijungė į kovą dėl socialistinės revoliucijos pergalės. Jis dirba vadovaujantį darbą Petrogrado Lietuvių rajono ir "Tiesos" redakcijoje, kaip agitatorius ir propagandistas lankosi kituose miestuose, kur buvo susitelkusios didesnės lietuvių karo pabėgėlių masės. Nuo 1917 m. rudens jis—lietuvių bolševikų sekcijų Rusijoje Centro Biuro pirmininkas.

Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos dienomis V. Kapsukas buvo pačių svarbiausių įvykių sukuryje: vykdė Karinio revoliucinio komiteto pavedimus nuverčiant buržuazinę Laikinąją vyriausybę, koordinavo ginkluotame sukilime Petrogrado lietuvių darbininkų veiksmus.

Jis buvo aktyvus istorinio Visos Rusijos Tarybų II suvažiavimo dalyvis, Lietuvos darbo žmonių vardu parėmęs Tarybų valdžios paskelbimą ir lenininius dekretus. O tuoj pat po suvažiavimo su ginklu rankose, kaip karinis komisaras, dalyvavo pirmajame pilietinio karo fronte, atremiant Kerenski-Krasnovo kontrevoliucinį išpuolį prieš jauną Tarybų respubliką.

Iškilingai paskelbusi apie socialinės ir nacionalinės spaudos panaikinimą Rusijoje, V. Lenino vadovaujama Tarybinė vyriausybė ypatingą dėmesį skyrė teisingam nacionalinio klausimo išsprendimui. Buvo sudarytas specialus organas—Tautybių reikalų liaudies komisariatas, o jo sudėtyje nacionaliniai komisariatai, atsakingi už tautinių mažumų darbo žmonių specifinių poreikių patenkinimą. 1917 m. gruodžio mėn. buvo įsteigtas Liet. reikalų komisariatas, o V. Kapsukas paskirtas jo komisaru. Vadovaujamas V. Kapsuko, Z. Angariečio, K. Giedrio, S. Matulaičio ir kitų lietuvių komunistų, šis komisariatas buvo tarsi pirmoji Lietuvos darbo žmonių valstybingumo užuomazga.

Tuo metu, kai Lietuva vis dar buvo mindžiojama kaizerinių okupantų, užėmusių ją 1915 m., Lietuvos reikalų komisariatas jau praktiškai vykdė priemones, užtikrinančias Lietuvos darbo žmonių lygiateisiškumą visose Tarybų Rusijos gyvenimo srityse. Kartu komisariatas, naudodamasis Tarybinės vyriausybės parama, veiksmingai rūpinosi, kad visą lietuvių tauta kuo greičiau galėtų pasinaudoti Spalio revoliucijos iškovota tautų apsisprendimo teise. Tuo tikslu buvo siekiama atkurti ir stiprinti ryšius su okupuotame krašte veikiančiais revoliuciniais socialdemokratais, teikti jiems visokeriopą paramą, padėti sukurti ten komunistų partiją — darbo žmonių išsivadavimo kovos organizatorę ir vadovę. Gana palankios sąlygos šiam darbui susidarė nuo 1918 m. pavasario, kai buvo pasirašyta Bresto taikos sutartis ir prasidėjo masinis karo pabėgėlių grįžimas į gimtuosius namus. Per juos buvo išplėsti ryšiai tarp lietuvių revoliucionierių, veikusių abipus demarkacinės linijos, skyrusios Lietuvą nuo Tarybų Rusijos. Kartu buvo sustiprintas partinis darbas Lietuvoje, kurio svarbiausius uždavinius V. Kapsukas, Z. Angarietis ir kiti lietuviai bolševikai plačiai nušviesdavo "Tiesoje" bei kituose savo leidiniuose, slapta siunčiamuose į okupuotą kraštą..

Visa tai padėjo suaktyvinti revoliucinį judėjimą Lietuvoje, suburti ryžtingiausius jo dalyvius į Lietuvos Komunistų partiją, kuri pagaliau buvo įforminta jos pirmaja-

me suvažiavime 1918 m. spalio 1—3 d. L. K.P. sukūrimas reiškė lemiamą lietuvių revoliucinių marksistų pergalę ilgametėje kovoje prieš oportunistus ir nacionalistus Lietuvos darbininkų judėjime. Užtikrinant šią pergalę, didžiausią indėlį įnešė V. Kapsukas, Z. Angarietis, P. Eidukevičius ir kiti Lietuvos marksistai-leniniečiai.

Praėjo vos keli mėnesiai, o jauna Lietuvos Komunistų partija jau sugebėjo pakelti Lietuvos darbo žmones į kovą prieš kaiserinius okupantus ir tautinę buržuaziją, į kovą už Tarybų valdžią. Žlugus kaiserio valdžiai Vokietijoje, 1918 m. pabaigoje Lietuvoje išsiplėtė socialistinė revoliucija. Didesnėje krašto dalyje susikūrė Lietuvos Tarybų respublika, kurios vyriausybei ėmė vadovauti V. Kapsukas.

Didžiosios Spalio revoliucijos idėjų įkvėpti, Tarybų Rusijos pavyzdžio skatinami, Lietuvos darbo žmonės aktyviai jungėsi į naujo, socialistinio gyvenimo statybą savo krašte. Nužymėdama šio gyvenimo gaires, Tarybų Lietuvos vyriausybė 1919 metais parengė ir išleido daugelį dekretų, kuriais vadovaujantis buvo pradėti gilūs ekonominiai, politiniai bei kultūros-švietimo pertvarkymai kuo plačiausių visuomenės sluoksnių — visų dirbančiųjų labui. Pagrindinių dekretų, kaip ir Vyriausybės manifesto, autorius buvo V. Kapsukas.

Tačiau susivienijusios užsienio interventų ir vidaus kontrevoliucijos jėgos tuomet dar sutrukdė socialistinio gyvenimo kūrimą Lietuvoje, kraujuje paskandino jauną Tarybų valdžią. Jos vadovams ir aktyviausiems rėmėjams teko trauktis, pereiti į gilų pogrindį, kurio sąlygos buržuazijos diktatūros metais Lietuvoje buvo ne mažiau sunkios, kaip carizmo laikais.

Kurį laiką V. Kapsukas taip pat dirbo pogrindžio sąlygomis Vilniuje kaip LKP CK atstovas. Vėliau jis emigravo į Tarybų šalį ir nuo 1921 m. vasaros gyveno Maskvoje, dirbdamas platų partinį bei publicistinį darbą.

Nepaisant paastrėjusios ligos, V. Kapsukas ir toliau palaikė glaudžius ryšius su Lietuvos darbo žmonių revoliuciniu judėjimu, jų kova dėl Tarybų valdžios atkūrimo, buvo vienu iš žymiausių LKP CK veikėjų.

Tuo pačiu metu jis atliko svarbų vaidmenį tarptautiniame darbininkų judėjime, eidamas atsakomingas pareigas Kominterno Vykdomajame Komite. Nuo 1926 m. V. Kapsukui buvo pavesta vadovauti Vykdomajame Komite Lenkijos ir Pabaltijo šalių sekretoriatui. Šias pareigas jis ėjo iki pat savo mirties — 1935 m. vasario 17 d.

V. Kapsukas nesulaukė Lietuvos darbo žmonių pergalės džiaugsmo — Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje, kuris jam būtų buvęs didžiausias atpildas už ilgametį revoliucinį darbą, už visą sąmoningą savo gyvenimą, paaukotą gimtojo krašto liaudies laisvei ir gerovei. Bet ši atpildą Tarybų Lietuvos liaudis jam atiduoda po mirties, socializmo ir komunizmo statyboje įamžindama jo šviesų vardą.

Pastaraisiais metais Lietuvoje kasmet išleidžiama po vieną-du V. Kapsuko rinktinių raštų tomas, kuriuose skelbiama svarbiausia jo literatūrinio palikimo dalis. Jau pasirodė septyni tomai. Artimiausiais metais išeis dar penki.

Dvylika stambių tomų! Tokio raštų rinkinio Lietuvoje dar neturėjo nė vienas politinis veikėjas. O kas gi geriau gali apibūdinti visuomenės veikėjo ir publicisto nuopelnus savo liaudžiai, kaip jo raštų išliekamoji vertė, jų populiarumas visuomenėje.

Tarybinių žmonių ir jų gausių bičiulių užsienyje širdyse V. Kapsukas gyvena nemirtingą gyvenimą.

Vilnius

ATSARGIAI

Amerikiečių muzikologas Hardneris perspėja dėl jaunimo žavėjimosi "karštuoju džiazu", kuris įaudrina nervus ir sukelia siautulį. "Jei masinė to girdimojo nuodo produkcija nesiliaus arba mūsų jaunimas neįgaus prieš jį imuniteto, — rašo Hardneris, — mes rizikuojam pavirsti neurotikų nacija, kurios neišgydys nė vienas sumaniausias gydytojas." Didžiausią aistrą džiazu muzikai jaučia narkomanai, kuriems ta muzika sukelia dar didesnį potraukį į narkotikus.

Žmogų, draugą palydint

(Šių metų kovo 9 dieną Vilniuje po sunkios ligos mirė įžymus lietuvių tarybinis rašytojas, Lietuvos TSR nusipelnęs kultūros veikėjas Kazys Boruta. Čionai telpa rašytojo Juozo Baltušio kalba, pasakyta prie velionio karsto.)

JUOZAS BALTUŠIS

Ši žinia neįtikima savo netikėtumu ir tokia pat sunki neišmatuojama nuostolio gėla. Ypač mums, jo amžininkams, ne vieną dešimtmetį ranka rankon ėjusiems su juo literatūros keliais ir kryžkeliais, kiekviena me žingsnyje jautusiems draugišką stiprios jo rankos paspaudimą, neišsenkamo dosnumo jo širdies šilimą. Ne vieną mūsų jis paskatino imtis plunksnos, ne vienam įdiegė didžią meilę literatūrai, menui, kultūrai, grožiui, betarpiškai įtakojo daugelį nūdien plačiai žinomų mūsų rašytojų. Ir jis išvarė gilią vagą mūsų literatūroje, ne vien pats kurdamas eilėraščius ir poemas, apysakas ir romanus, pasakas ir legendas, bet nepailstamai šaukdamas į literatūros talką kiekvieną, kuriame jautė bent mažytę kūrybinę kibirkštėlę.

Jis buvo ne vien rašytojas, atidavęs literatūrai visą savo talentą, visas jėgas ir visą gyvenimą, net neįsivaizdavęs gyvenimo be literatūros. Jis buvo žmogus. Žmogus tikrąja to žodžio prasme. Visuomet reiklus pačiam sau, jis nedarė mažiausių nuolaidų niekam. Jo kritika ir jo patarimai visuomet buvo draugiški, bet švelnūs — niekuomet. Jis mokėjo rūsčiai barti. Mokėjo būti nuožmus, kai reikalas liesdavo literatūrinės kūrybos esmę ir principus. Ir tuo pat metu kiekvienas mūsų žinojome: bet kurią sielvarto valandą, bet kurią džiaugsmo akimirką, bet kurį rūpesčio ar pasimetimo momentą visuomet galime kreiptis į jį, mūsų Kazimierą: jo buto durys, kaip ir jo širdis, visą gyvenimą buvo atviros žmonėms. Kartais užtekdamas tamsią naktį vien prisitarti prie jo namų, pamatyti jo lange žiburį, ir širdy iš karto palengvėdavau. Žinojai: už lango sėdi jis, dirba, kuria, ir žiburio šviesa krinta ant jo rašomojo stalo, ir su pirmu tavo bilstelėjimu jis pakils nuo savo rankraščių, pasitiks tave, suras tokį žodį,

kuris tau, vien tiktau tau dabar reikalingas. Ir grįždavai žmogus, nepabeldęs į jo duris, o jau stipresnis, energingesnis, vėl kupinas jėgų grumtis toliau.

Taip būdavo niūriomis buržuazijos valdymo naktimis.

Net areštavus jį, kai protas aiškiai sakė, kad jis dabar užrakintas už stiprių fašistinio kalėjimo grotų, širdis vis tiek traukė į gatvę, kurioje jis gyveno, traukė prie lango, kuriame degė jo žiburys. Mes žinojome: jis sugrįš, jo nepalauš fašistiniai budeliai, ir vėl jis sėdės už šito lango, rašys ir kurs, ir bet kuriuo paros metu bus galima pabelsti į jo duris.

Štai kas buvo mums jis, mūsų Kazys Boruta.

Jau pirmosios jo knygos "A-lio!", "Dainos apie svyruojančius gluosnius", "Kryžių Lietuva" (buržuazinės cenzūros konfiskuota) išskėlė jį į pirmąsias ano meto progresyvosios antifašistinės poezijos kūrėjų gretas, darė didžiulę įtaką darbo žmonėms, ypač jaunimui, žadino protestą prieš socialinę neteisę, darbo žmonių pavergimą ir priespaudą. Dešimtys jo eilėraščių buvo nurašinėjami ranka ir plačiai plito liaudies masėse. Vėliau sekė kalėjime parašyta poezijos knyga "Duona kasdieninė", dar labiau išryškinusi Kazį Borutą kaip nenumaldomą antifašistą, kovotoją prieš buržuazinę santvarką. Surinkti į vieną vietą ir dabar išleisti geriausi jo eilėraščiai "Suverstų arimų" knygoje yra svarus ir reikšmingas poeto įnašas į mūsų literatūrą.

Jis negalėjo tilpti viename žanre. Vienas po kito ėmė rodytis jo apsakymai ir apysakos. Gimė romanas "Mediniai stebuklai", nūnai išlaikęs laiko bandymą, skambas nesilpstančiu aktualumu. Pasirodė centrinis visos jo prozinės kūrybos vei-

kalas "Baltaragio malūnas", atskleidęs didžius liaudies kūrybos lobius. "Sunkūs paminklai", "Dangus griūva", "Jurgio Pake-turio klajonės" — štai vien pastarųjų metų jo darbo vaisiai.

Amžinai neramus, ieškantis naujo turinio ir naujų išraiškos formų, amžinai jaučias kūrybinę skolą liaudžiai, jis dirbo iki pas-kutinės savo gyvenimo valandos. Jau sunkios ligos suspaustas, kalbėjo apie literatūros reikšmę, apie būtinumą kurti, dirbti vi-siems, turtinti jau pasiektus lietuvių litera-tūros laimėjimus. Ir vis svajojo:

— Dar nors porą knygų parašius... Nors porą! Tiek daug dar neišsakyto ir nepasa-kyto...

Jam nebuvo lemta įgyvendinti šios karš-tos svajonės. Ant jo rašomojo stalo liko ne-užbaigta epopėja apie lietuvių tautos isto-rines kryžkeles "Vakarykštė diena", liko neužbaigtas romanas iš fašistinio pervers-mo Lietuvoje dienų "Pašešupiai", liko dra-mos, poemos, apysakos, eilėraščiai. Mirtis prisėlino kaip vagis tamsią naktį, pakirto, išplėšė.

Veltui dabar vaikščirotum į gatvę, kurio-je jis gyveno, veltui žvelgtum į jo lango žiburį.

Vienintelis suraminimas, tegu ir tūkstan-tine dalimi neišsemięs praradimo gėlos, — jo knygos, didžio talento ir taurios jo šir-dies kūriniai. Ir jo asmeninis pavyzdys.

Jis buvo žmogus. Pirmiausia žmogus. Jis galėjo klysti, galėjo klupti, bet jis niekad nedarė to, ko nediktavo jo sąžinė, neliepė širdis. Taurumas ir dvasinis tyrumas — štai pagrindiniai jo bruožai. Jis jų neprarado niekad.

Jis buvo šviesus žmogus. Bet kokia prie-spauda, pavergimas, išnaudojimas, sociali-nė neteisybė buvo jam organiškai nepake-liami dalykai, iššaukdavo jo širdyje lieps-ningą protestą. Jis nepakentė fanatizmo, prietarų, siauražiūriškumo, nepakentė vis-ko, kas žemina žmogaus orumą, kliudo jo dvasiniams polėkiams, drąsiems užmojams, žygiams ir pergalėms. Jam buvo svetimas bet koks karjerizmas, savanaudiškumas, as-meninio gerbūvio rūpesčiai. Jis nepabūgo fašistinių kalėjimų ir lagerių buržuazijos valdymo metais, jo neišgąsdino ir mirtinas

pavojus hitlerinės okupacijos metu, kai jis gelbėjo dešimtis persekiojamų kovotojų prieš okupantus, slėpė pabėgėlius iš Vil-niaus geto, aktyviai talkininkavo išsaugant Mokslų akademijos rankraštyną ir kitas kultūrinės vertybes. Jo humanizmas buvo neišmatuojamai aukštesnis už visas kitas jo savybes.

Tokį pažinėjome jį — mūsų Kazimierą, žmogų, poetą, draugą Tokį mylėjome, branginome, iš tokio mokėmės atsidavimo literatūrai, liaudžiai, tėvynei. Nedaugeliu metų tevyresnis už savo amžininkus, jis bu-vo mums daug vyresniu broliu, karštai my-linčiu kiekvieną mūsų, dosniai padalinančiu visiems gairių ir neišsenkamą savo širdies šaltinį.

Tokį palydime į paskutinį kelią.

Lietuvių tarybinė literatūra toliau augs ir stiprės. Jos kūrėjų eilės pasipildys vis naujais ir brandžiais kūriniais. Ir šitų kū-rėjų eilėse visuomet bus gyvas Kazys Boru-ta — aktyvus, nepailstantis, neišsenkantis poetas ir žmogus, kūręs dabarčiai ir atei-čiai, atidavęs būsimoms kartoms visą savo talentą, visą gyvenimą.

Kazys Boruta

AMŽINA GYVENIMO DAINA

Ant dugno gula graudūs žodžiai,
lyg debesys saulėleidį užgožia.

Gal būt, tau greitai reiks išeiti iš
gyvenimo.

Tai ką tu gera padarei?

Buvai kaip lapas, vėjo genamas,
ir amžinai pats su savim bareis.

Bet kam tas barnis ir nelemtas nerimas,
nesantarvė su amžium savo amžina?

Tau kartą duotas šis gyvenimas
kad būtų išdainuotas
kaip savo ilgesio ir sielvarto daina.
Jau slenka saulė vakarop. O daina
toli gražu neužbaigta.

Tegu prieš vakarą sugriaudės kaip
audra!

O kai užgrius akla, tamsi naktis,
jos žodžiai kaip žaibai nušvis
ir su aušra nauja gyvent viltim iškils.

Taip skamba amžina gyvenimo daina.

Kas randasi širdyje

Iš paskaitos Kauno Žuko vardo Dailės technikumо moksleiviams-dailininkams 1964 metų, gruodžio 4 d. apie išgyvenimus Smetonos kalėjime.

A. LIEPSNONIS

Mūsų visuomenė gyvena pagal šūkį: "Žmogus žmogui draugas, bičiulis, brolis". Tai labai taurus idealas. Džiugu, kad Lietuvos gyvenimas rieda tokia linkme. Bet vis tik ir praeityje, kada Lietuvą temdė debesys, buvo žmonių, kurie taip gyveno, taip elgėsi, kad galėjai jį palaikyti broliu, draugu, bičiuliu. Tie žmonės sunkiais laikais už tai net kovojo.

Kas atskleidžia žmogaus grožį? Sunkumai. Itin didžiuliai sunkumai. Man norėtųsi primint žmogų, kuris nugalėjo mirtį. Jūs žinote keturis sušaudytus didvyrius. Nemažai apie juos rašė. Bet vis gi šioji tema neišlaiko. Priminsiu tokį epizodą. Keturi draugai Kauno kalėjime laukė mirties. Jie kovojo ir už grotų. Politiniai kaliniai paskelbė bado streiką. Jie reikalavo nešaudyti jų. Kai K. Požėla apie tai sužinojo, parašė draugams raštelį: "Mes, mirtininkai, atsidūrėme keblioje padėtyje. Jūs, norėdami mus išgelbėti, paskelbėte protestą—badavimo streiką. Ką mums daryti? Badauti? Lyg nepatogu."

Ši detalė išryškino Požėlos didžiulį žmoniškumą ir jautrumą.

Jie kovojo ir nuvesti prie duobės. Šit juos atvežė į šeštą fortą. Duobė. Naktis. Iš tamsos išniro kunigas Sabaliauskas. Jis spausdino eilėraščius. Vis gi jis susižavėjo ne poetiška tarnyba — tapo kariuomenės kapelionu. O kapelionas visada dalyvauja vykdamas mirties bausmę. Ir šit kunigas prieina prie Giedrio: gundo mirtininką išpažinties. Rodos, tuoj tuoj kulkos suzvimb. Ir vis gi Giedrys prabilo argumentuotai: "Visą gyvenimą aš neturėjau nieko bendro su dvasininku. Na, ir žūsiu be jo paslaugos!" Ir keturi užtraukė savo himną.

Primenu iš Giedrio ir kitą faktą. Jis gyveno Rusijoje. Jis 1923 m. atvyko į Kauną, šviesai skleisti. Jis širdį atidavė kovai. Bet žmogus yra žmogus. Šit Giedrys prisi-

minė savo pažįstamąją artistę Rimaitę. Jausmas jam padiktavo ją aplankyti. Aplankė. Ir šit jį suėmė. Gal būt, sekiai tada ir pastebėjo pogrindininką. Šit jis atsidūrė Kauno kalėjime. Čia 1924 m. sukilo kriminaliniai kaliniai. Kodėl? Labai žiauriose sąlygose juos laikė. Maištininkai nuginklavo prižiūrėtojus, paėmė ginklą, atidarė "savo namų" vartus. Jie pasakė kovotojams: Naudokitės progą.."

Kazį Giedrį labai aukštai vertino politiniai kaliniai. Jie į jį ir orientavosi. Ką daryti? Giedrys nebėgo. Juo pasekė ir kiti draugai. Vėliau kai kas jam priekaištavo: kodėl nespruko iš kalėjimo?

1935 m. kalėjime sutikau Domą Kučinską. Jis pasakoja šį epizodą. Šit kaip galvojo Giedrys: "Jeigu aš pabėgsiu, vyriausybė suprovokuos mūsų draugus. Aš išėsiu vienas, o vyriausybė įmes už grotų šimtą kovotojų. Perduos juos karo lauko teismui. Ne, taip neturi atsitikti! Geriau aš kalėsiu, kėsiu. Tegu nei vienas draugas dėl manęs nenukentės.." Šit kodėl Giedrys nespruko. Motyvas labai rimtas. Čia iškyla labai didelis pasiaukojimas žmogui. Kaip jam bebuvo sunku, bet kalinys galvojo apie kitką. Jis galvojo, kad už kalėjimo sienų yra draugai, bičiuliai, broliai. "Aš turiu kentėti. Nesvarbu, kas su manim atsitiks". Šitas žmogus ir nugalėjo mirtį.

Kaip nugalėti mirtį? Gal būt, ir jūs tapyboje pavaizduosite tokį drąsuolį. Rašytojai mėgsta kurti tokį personažą. Jis piešiamas herojišku. Bet pačiam nugalėti mirtį nėra paprasta. Man labai daug teko už grotų girdėti, kaip laikėsi keturi draugai. Šit. Gal Karolis Požėla turėjo mirtį nugalėti juokdamasis? Taip statyti klausimą neteisinga. Jis mirtį nugalėjo drąsiai. Bet jis sielojosi dėl nebaigto žygio. Na, už kalėjimo sienų liko žmona. Žinojo: ateis naujas žmogus į gyvenimą. O Karolis jo ne-

pamatys. Tatai dar labiau apsunkino jo paskutines gyvenimo valandas. Ir vis gi jis nugalėjo sunkumus legendariškai.

K. Giedrys. Jis nebuvo Centro Komiteto nariu. Jis — „Raudonosios pagalbos“ veikėjas. Kaip gi jis pergyveno mirtį? Šaltai. Jį jau antrą kartą pasmerkė. Pirmą kartą tokį nuosprendį Kazys išgirdo 1920 metais. Jau manė — viskas baigta. Bet Tarybų Sąjunga jį išgelbėjo. Vėl kėsinasi išplėsti gyvybę. Bet jis nesvyruoja. Jį gaivino idėja, viltis: Lietuva eis aušros keliu. Žuvusieji negali mums papasakoti tų savo pergyvenimų. Tas paslaptis atskleidė jų bendražygiai. Priminsiu žmogų, kuris laukė mirties. Jis liko gyvas. Tai Domas Kučinskas. Jis savo tuos pergyvenimus man papasakojo 1935 m. Juos aprašė ir savo knygoje. Gal autorius dėl savo kuklumo daug įdomių faktų išleido. Noriu išleistus epizodus paliesti.

1927 m. Kučinską iškviatė iš Utenos į Kauną. Čia susitiko su pagrindžio veikėju. Tas sako: „Dirbsi pagrindžio spaustuvėje“.

— Gerai. Dirbsiu. — Tik priduria: — Aš nemoku raidžių rinkti.

— Pamokys. . .

Tokiu sutikimu jis lyg pasakė: savanoriškai sutinku mirti. Nes fašistai nieko taip nebijo, kaip slaptoje spaustuvėje spausdinamų žurnalų, laikraščių, knygų. Dirbo jame Domas pusantrus metus. Suėmė. Teisė kariuomenės teismas. Į salę įėjo trys karininkai. Vienas jų monotoniškai skaitė: „Domą Kučinską už darbą spaustuvėje nu-teisti sušaudyti“. Salė staiga paskendo migloje. Žmonės mažėjo, mažėjo. Ir šit prieš akis, rodos, vietoj jų, mato tris fotografijas. Gal kas pagalvos: žmogus nusigando? Ne. Šit prie mirtininko pripuolė prižiūrėtojas. Pakišo grandines.

— Nesiduosiu, — užprotestavo Kučinskas. Surakino.

Čia pat stovėjo bylos dalyvė K. Krastinaitė. Ji irgi neleido jo surakinti, bet nepaklausė. Draugė riktelėjo: „Ir mane prirakinkite prie bičiulio“.

Kučinską nuvarė į vienutę. Taškas? Ne. Žinoma, sušaudys. Bet fašistai ne taip elgėsi: pasmerkė, ir viskas. Ne. Jie dabar ryžtasi: kovotojas turi eiti į kapą suteršęs sa-

vo dorą vardą. Ir šit, pas Kučinską atvyko advokatas.

— Ot, valandėlės baigiasi. Skubėk rašyti malonės prašymą Smetonai. . .

O Kučinskas sužaubavo:

— Pasitrauk!

Naktis. Koridoriuje, ant cementinių grindų, kaukši sargybinio žingsniai. Tie žingsniai, lyg muzikos akordai, artėja prie durų. Širdis šnibžda: „Šit ir viskas: nuves, sušaudys“. Bet vis gi tie žingsniai nuskamba pro šalį. Tačiau mirtis artėja. Domas ima pieštuką. Rašo laišką draugams: „Dirbau, kad liaudis laimėtų. Nesulaukiau saulėtekio. Gaila: per mažai padariau pergalei. . .“ Koks kuklumas! Žmogus pusantrus metus dirbo patį sunkiausį darbą. Nesuklupo. Ir dar bara save: per mažai nuveikiau! O kiek jam metų buvo? Dvidešimt penkeri! Žiedas!

Trečią rytą sargybinis pravėrė duris. Žiūri į Kučinską. Stebisi. Nenusiminęs. Tarė:

— Tur būt, gerai žinote — nešaudys.

Mirtininkas apsidairė.

— Argi ką nors sienos pasako?!

Taip Domas laukė mirties septynias paras. O ką darė liaudis? Kaune suruošė protesto demonstraciją. Reikalavo nešaudyti. Smetona gavo telegramą iš Paryžiaus, iš Londono, iš Berlyno. Jose užsienio proletariatas rašė: „Nešaudykit Kučinsko!“ Fašistai pabūgo. Taip Domą išgelbėjo. Va, ir išgirdau iš jo lūpų jo tragediją.

Kodėl tie žmonės nebijojo mirti? Liaudimi tikėjo. Labai aukštai jie vertino žmogų.

Prisimenu revoliucionierę Adelę Laukaitytę. Ji mirė 1930 m. Jos nemačiau. Draugai jos paveikslą nupiešė. Kalėjime ji sunkiai apsirgo. Ir negydytojui buvo aišku: užges, kaip žvakė. Mirs — spindės žvaigždė. Kalėjimo administracija nusprendė ant kalinės mesti šešėlį. Jai siūlė:

— Rašyk malonės prašymą.

Gundytojus ligonė pavarė. Sirgo labai sunkiai. Prisistatė kunigas. Išvijo. Kalėjimo administracija susirūpino: Nepaklupdo jaunuolės. Kitoje kameroje kalėjo jos sesuo Izabelė. Izabelę įkėlė pas ligonę. Sesuo mato jos dideles kančias. Toji sako ligonei: kalėjimo draugai pasiryžę tau ati-

duoti savo kraują lašas po lašo. Tokia meilė lyg sumažino ligonės kančias. O kam įkėlė Izabelę? Kad ji tarpininkautų kalėjimo administracijai — prašytų nusileisti. Bet Izabelė savo sesutei buvo iki galo ištikima.

Atsimenu talentingą dailininką Bronių Žekonį. 1935 m. rudenį mane iš Kauno atvežė į Panevėžio kalėjimą. Artėjo teismas. Buvo ūkanota diena. Atsidarė kameros durys. Įėjo jaunas žmogus. Kameroje buvo 30 draugų. Svečias nustebino savo ūgiu: kone lubas siekė. Drūtas. Šviesūs plaukai. Jis pasakoja: mokėsi Kauno Meno mokykloje. Ten piešė plakatus. Juos išplatino gatvėje. Jis atvyko tėviškėn į Šimonius. Svečiavosi pas močiutę. Čia prisistatė policininkas. Suėmė. Nubaudė 3 mėnesiams. Žiūriu vieną dieną: dailininkas, ant kelio atvertęs sąsiuvinį, angliniu pieštuku piešia. Piešia kalinių portretus. Piešia su įkvėpimu. Piešia visus iš eilės. Dailininkas sakė: perduosiu nelegaliai spaudai. Įdės. Va, liaudis pamatys kalinių išblyškusius, ryžtingus veidus... Dailininkas savo elgsena darė didelį įspūdį. Tą sąsiuvinį jis išsinešė. Bet, tur būt, žvalgybininkai atėmė.

Vėl Žekonį sutikau 1940 m. Jis buvo istorinio muziejaus direktoriumi. Džiaugėsi nauju gyvenimu. Okupantai jį sušaudė.

Primenu ir kunigą Praną Vilūną. Jis kunigavo ilgus metus. 1920 metais išsiveržė iš grandinių — sutanos. Apie tai sužinojo K. Požėla. Pasakė draugams: noriu su juo susitikti. Pasišnekėjo. Vilūnas pasiryžo dirbti slaptą darbą. Jis redagavo rankraščius, vertė marksistų veikalus. Pogrindyje po dviejų metų jį priėmė į partiją. Vėliau jį suėmė, nes buvo iškeltas kandidatu į seimo deputatus. 1926 m. jį teisė kariuomenės teismas. Kaltinamųjų suole su juo sėdėjo ir kitas kunigas. Tai Liudas Adomauskas. Šit Vilūnui davė žodį. Tas sakė: "O, kaltinate: Vilūnas norėjo nuversti esamą Lietuvos valdžią. Tai nusikaltimas... Nesutinku. Į tokius klausimus reikia giliau žvilgturti. Buvo feodalizmas. Prieš jį buržuazija kovojo. Tatai feodalai laikė nusikaltimu. Liaudis juos nušlavė. O jūs einate išnaudojimo keliu. O, ir dabar nauja nugalės seną." Kalinys cituoja: "Vilūnas

gyrė Tarybų Rusiją". Kas čia blogo? Tikrai ten žmogus laisvas. Jau kuria naują visuomenę". Teisme Vilūnas paklausė: "Kas rašo istoriją?" Ir pats atsakė: "Istoriją rašo darbo žmonės savo nugara".

Taip, tie draugai nesuklupo. Tai logiška. Jie buvo ideologiškai užsigrūdinę. Patekdavo už grotų draugai, baigė du skyrius. Kitas mokąs tik skaityti ir rašyti. Tie mokydavosi lietuvių kalbos, rusų kalbos, geografiją. Man, buvusiam moksleiviui, teko būti jiems mokytoju. Draugai studijavo visuomeninius mokslus. Dabar daug kas mokosi istoriją. Jos mokėsi ir kaliniai. Tai lengvesnis mokslas. Draugai su ypatingu patosu studijavo itin sunkų mokslą — politinę ekonomiją. Ir aš jos paragavau Kauno kalėjime. Kaip mokėmės? Slaptai gavome knygą. Jos autorius — nūdieninis akademikas Ostrovitianovas. Vadovėlį įrišo į religinio turinio knygą.

Grupėj dalyvavo 15 žmonių. Jai vadovavo 1937 m. Vinickis. (Jis dabar gyvena Vilniuje). Gudrus buvo — mokėsi Maskvos Politinėje mokykloje. Mes gilindavomės į teoriją. Politinė ekonomija aiškiai pasakodavo: ką mes turime, už ką turime kovoti, kuo ta kova apsvainikuos, už ką turime mirti? Diskusavome:

— Ar gali Lietuvoje laimėti proletariatas?

Puikiai prisimenu: 1937 m. draugai padarė išvadą: taip, Lietuva maža, o jos liaudis vis tiek laimės. Tiesa, hitlerinė Vokietija puls. Tačiau nuo jos agresijos Lietuvą apgins Tarybų Sąjunga. Taip ir atsitiko. Taigi — išvados teisingos.

Politiniai kaliniai mėgo ir grožinę literatūrą. Jie šlovino Salomėją Nėrį. Daugelis jų jos eilėraščius mokėjo atmintinai. Mėgo Puškiną, Janonį ir kitus poetus. Deklamavo. Mokėdavo tuos įžymius rašytojus teisingai įvertinti. O tų literatų reikšmės teisingai atskleisti buvo nelengva. Fašistai pažangiems rašytojams neleido atviriau vaizduoti tikrovės. Šit Salomėjai Nėriai teko rašyti perkeltine prasme. Ir niekas dėl to jai nepriekaištavo. Poetė dainavo sučiauptomis lūpomis. Bet ji dainavo apie liaudį, apie kovą. Ji — mūsų dainė.

Kalėjo ir dailininkas S. Žukas. Kalėjo

jums gerai žinomas rašytojas Guzevičius. Jis literatu ir pakliuvo už gročių. Jis kalėjime politiškai smarkiai išaugo. Guzevičius atsidūrė kalėjime su labai kilnia idėja. Jis 1931 m. sumanė Lietuvos pažangiuosius rašytojus įtraukti bendradarbiais į Maskvoje leidžiamą žurnalą. Savo planą jis atskleidė Salomėjai Nėriai ir A. Venclovai. Jie sutiko rašinėti žurnalui "Internacionalnaja literatūra". Dėl to jis jau buvo Maskvoje susitaręs su to žurnalo redaktoriumi rašytoju lenku Bruno Jasenskiu. Na, dar jam parašė slaptai laišką. Prašė prisiųsti į Kauną atstovą. Netikėtai Guzevičių suėmė. Nušaudė 6 metams kalėti. Toks jo noras įtraukti lietuvių rašytojus aktyviai į spaudą — labai gražus.

Kaliniai minėjo kovines šventes. Kolektyvo komitetas iš anksto parenka oratorių. Jam sako:

— Padaryk pranešimą.

Kaip? Medžiagos nėra.

Tekdavo pasikalbėti su draugu, kuris daugiau žino už tave. Šit šventė. Sunku oratoriui savo kalba sujaudinti klausytojus. Jūs labai reiklūs, — tariau žiūrėdamas į moksleivius. — Bet kaliniai buvo dar reiklesni. Tave klausosi 30 draugų — visa kamera. Kas jie? Vienas Centro Komiteto narys, kitas mokėsi Maskvoje. Trečias jau antrą kartą kalįs. Ketvirtas Kapsuko ir Angariečio bendražygis. Penktas jau atpylęs 10 metų... Ir vis gi atsirasdavo oratorių-

kerėtojų. Toks buvo Pijus Glovackis.

Daug kartų tokį įpareigojimą ir aš vykdžiau. Kalbėjau ir jaudinausi...

Gyvieji nepalūžo. Ir jiems 1940 m. birželio 18 d. atsidarė Kauno kalėjimo vartai. Išėjo 120 draugų. Jų tarpe 18 moterų. Jie tuoj puolė į darbo verpetą. Tegu jums mirusieji ir gyvieji žėri žiburiai! Leiskite tuo baigti.

1965—III—15, Kaunas

J. SMALENSKAS

(Tąsa iš 51-mo psl.)

Visas pasaulis dabar yra susirūpinęs taikos išlaikymo reikalu. Visur eina kovos, masiniai liaudies bruzdėjimai prieš karo kurstytojus ir provokacijas. Jonas Smalenskas, nors asmeniškai liaudies kovose už taiką negali dalyvauti, bet finansiniai jis jas gausiai paremia.

Politiniai Jonas puikiai laikosi pažangiajame bei darbininkiškame judėjime. Sulaukęs senatvės jis padarė testamentą, kad jam užbaigus savo amžių, jo turtas pereitų darbininkiškoms apšvietos įstaigoms.

Minint ALDLD auksinį jubiliejų ir jos atliktus didelius kultūrinius darbus, yra malonu prisiminti tuos veikėjus, kurie per tuos 50 metų yra atlikę labai naudingą darbą. Vienas iš tų pavyzdinių veikėjų yra Jonas Smalenskas.

BŪKIME ŽMONĖS

Tu manęs nekankinai
Ir dėl to nepriekaištauju.
Mes savi,
Truputį svetimi
Amžinu tiesos keliu keliaujam.

Būkime
Lig skausmo atviri,
Išbučiuokim šitą atvirumą.
Tegu būna ašara sūri,
Tegu būna amžinai atstumai.

Tik nebūna suodinių dienų,
Hirošimos, Osvencimo skausmo.
Tegu knibžda džiaugsmas kankinių,
Bet nebūna abejingų džiaugsmui.

Būkim artimi ir svetimi,
Ir bučiuokimės po liepomis sustoję.
O svarbiausia būti — žmogumi
Ir nebūtinai — herojum.

Rimgaudas Graibus

PASIMATYMAS

Kai gatvės sužiuro neono šviesa
Ir žaidė čia snaigių pulkai,
Skubėjau išvysti aš vėlei tave,
Patirti šią laimę taip lauktą ilgai.
Tu laukei manęs ir tikėjai manim.
— Labai nužvarbai? Pažiūrėk į mane...
Tave aš sušildysiu savo širdim
Išdykėlių snaigių žaisme.

Alfonsas Škudzinskas

PASLAPTINGA ŽVAIGŽDĖ

Texaso (JAV) universiteto astronomai pastebėjo, kad žvaigždė, užregistruota numeriu ZS-273 ir nutolusi nuo Žemės per milijardą šviesmečių, kartą per 13 metų siunčia į aplinką keistus pulsuojančius radiosignalus.

Daktaro Ch. Smito nuomone, tai galima būtų paaiškinti taip: minėtosios žvaigždės šviesos greitį. Tačiau tokia nuomonė prieštarauja reliatyvumo teorijai.

NERVINGIAUSI ŽMONĖS

Amerikiečių psichologai paskelbė, kad iš įvairių profesijų žmonių aukščiausią nervinio įtempimo ir susidirginimo laipsnį parodė žurnalistai.

Illinoiso universiteto daktaras Sitelas ištyrė, kad žurnalistų nervai įtempti labiau, negu lakūnų per pratybas ar stambių įmonių direktorių. Užtai ramiausią darbą turi universitetų tarnautojai.

VIŠTA IŠ... PAKAŠKĖS KIAUŠINIŲ

Vienoje Armėnijos zoologijos instituto laboratorijų viščiukas išsiritu iš... pakaškės kiaušinio, tačiau jo visiškai neįmanoma atskirti nuo bendraamžių, turinčių grynai "vištišką" genealogiją. Dabar viščiukui keturi mėnesiai. Jis sveria apie du kilogramus, organizmas vystosi visai normaliai.

Nepaprastą viščiuką gavo Armėnijos zoologai, sukryžiminę gaidį su pakaške. Tai padaryti įgalino naujas institute paruoštas paukščių veisimo metodus.

MUZIKA RAMINA

1374 m. Vokietijoje pasirodė keistas susirgimas — "šokimo manija". Šimtai žmonių visa mesdavo, išbėgdavo iš namų ir šokdavo, kol krisdavo, netekę jėgų. Epidemija įgavo grėsmingą pobūdį. Tada kelių miestų seniūnai susirinko ir liepė visur groti ramiai, lėtą muziką. Priemonė paveikė — žmonės pamažu nurimo, ir keistoji epidemija liovėsi.

TURINYS

Didelis ir svarbus kultūros darbas. A. Venclova	34
Rankos. Eilėraštis. V. Šulcaitė	35
L.L.D. nueitas kelias. Dr. A. Petrika	36
Motinos rankos. Eilėraštis. Elvyra Pilkauskaitė	43
Buvo laikas. Eilėraštis. Jonas Jurevičius	43
Argentinios lietuviai ir L.L.D. Pranas Ulevičius	44
Amžina vaikystė. Eilėraštis. J. Jakštas	45
Dvilypis V. Andruliui jubiliejus. J. Gasiūnas	46
Tėvai. Eilėraštis. A. Mikuta	48
Žiburiai. Eilėraštis. Pranas Raščius	48
Į verpetus dienų. J. Jurevičius	48
Rojus Mizara gimtajame krašte. J. Butėnas	49
J. Smalenskas—didelis apšvietos mylėtojas. Pr. Buknys	51
Įžymus veikėjas, tauri asmenybė. R. Maliukevičius	52
Žmogų, draugą palydint. Juozas Baltušis	58
Amžina gyvneimo daina. Eilėraštis. K. Boruta	59
Kas randasi širdyje. A. Liepsnonis	60
Būkime žmonės. Eilėraštis. R. Graibus	63
Pasimatymas. Eilėraštis. Alfonsas Skudzinskas	63